

T.C. BAŞBAKANLIK GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

Son durum 2002

1. GİRİŞ	1
2. GAP'IN TARİHÇESİ	2
3. GAP'IN GELİŞME AŞAMALARI	3
3.1. GAP'IN KAYNAKLARI	3
3.2. ENÜRE	3
3.3. SÜRE	3
4. 1999 GAP	4
5. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI	5
5.1. Bölgesel Kalkınma Stratejileri	5
5.2. Planın Programları	5
5.3. Yatırım Öncelikleri	5
5.4. Planın Örgütleri	5
6. GAP BÖLGESİ NİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	6
6.1. Yüzölçümü ve Nüfusu	6
6.2. GAP Bölge Haritası	6
7. GAP KAMU YATIRIMLARI	7
8. GAP'TA SEKTÖREL GELİŞMELER	8
8.1. ENERJİ	8
8.2. TARIM	8
8.2.1. Harım Önceliğinde Sektörün İK Sorunları	8
8.2.2. Topraklandırma	8
8.2.3. Tutarım	8
8.2.4. GAP Bölgesinde Tarımın Durumu	8
8.3. SANAYİ	8
8.3.1. ÜS-B. Alan ve Sektörün Durumu	8
8.3.2. Nitelikli Sanayi Bölgesi	8
8.3.3. Yatırımlarda Devletin Katkıları	8
8.3.4. Enerji	8
8.3.5. Yatırım Sektörleri ve Sorunları	8
8.4. ULAŞIM	8
8.4.1. Karayolu	8
8.4.2. Demiryolu	8
8.4.3. Denizyolu	8
8.4.4. Hava	8
8.5. HABERLEŞME VE TELEKOMÜNİKASYON	8
8.6. KÜLTÜR VARLIKLARI	8
8.7. TURİZM	8
8.8. SAĞLIK	8
8.9. SAĞLIK	8
8.10. KENTSEL VE KIRSAL ALANLAR	8
8.10.1. Kentsel Alan Durumu	8
8.10.1.1. İçerme Durumu	8
8.10.1.2. Kanalizasyon ve Atık Su Tesisi Durumu	8
8.10.1.3. Kentsel Alın Durumu	8
8.10.2. Kırsal Alan Alan Durumu	8
8.10.2.1. Kırsal İçerme Durumu	8
8.10.2.2. Köy Yolları Durumu	8
9. SONUÇ	9

T.C.

**BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI**

GAP'TA SON DURUM

MART 2003

ANKARA

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DOKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	16- B
DEMİRBAŞ NO	4926

1. GİRİŞ	1
2. GAP'IN TARİHÇESİ	2
3. GAP'IN GELİŞME AŞAMALARI	3
3.1. GAP SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROGRAMI	3
3.2. ENTEGRE PROJE YAKLAŞIMI	4
3.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANİ GELİŞME	4
4. 1989 GAP MASTER PLANI	7
5. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI	8
<i>Bölgesel Kalkınma Seçenekleri</i>	8
<i>Plan'ın Finansman İhtiyacı</i>	9
<i>Yatırım Öncelikleri</i>	9
<i>Plan'ın Öngörülleri</i>	10
6. GAP BÖLGESİ'NİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ	12
6.1. Yüzölçümü ve Nüfusu	12
6.2. GAP Bölge Hasılası	13
7. GAP KAMU YATIRIMLARI	14
8. GAP'TA SEKTÖREL GELİŞMELER	17
8.1. ENERJİ	17
8.2. TARIM	19
8.2.1. Harran Ovası'nda Sulamanın İlk Sonuçları	21
8.2.2. Toplulaştırma	22
8.2.3. Tuzlanma	22
8.2.4. GAP Bölgesi'nde Tarımsal Potansiyel ve Gelişmeler	24
8.3. SANAYİ	26
8.3.1. OSB, KSS ve Serbest Bölgeler	26
8.3.2. Nitelikli Sanayi Bölgeleri	28
8.3.3. Yatırımlarda Devlet Yardımları	28
8.3.4. İhracat	31
8.3.5. Yatırım Sorunları ve Darboğazlar	32
8.4. ULAŞIM	33
8.4.1. Karayolu	33
8.4.2. Havayolu	35
8.4.3. Demiryolu	35
8.4.4. Suyolu	36
8.5. HABERLEŞME VE TELEKOMÜNİKASYON	37
8.6. KÜLTÜR VARLIKLARI	39
8.7. TURİZM	42
8.8. EĞİTİM	43
8.9. SAĞLIK	44
8.10. KENTSEL VE KIRSAL ALTYAPI	49
8.10.1. Kentsel Altyapı Durumu	49
8.10.1.1. İçmesuyu Durumu	50
8.10.1.2. Kanalizasyon ve Atıksu Tesisi Durumu	50
8.10.1.3. Katı Atık Durumu	51
8.10.2. Kırsal Alan Altyapı Durumu	52
8.10.2.1. Kırsal İçmesuyu Durumu	52
8.10.2.2. Köy Yolları Durumu	52
9. SONUÇ	54

1. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), kamu eliyle gerçekleştirilmesi öngörülen baraj, sulama, enerji ve diğer altyapı yatırımlarını da kapsayan entegre bir program çerçevesinde, bir yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasını gerçekleştirirken, diğer yandan da ülke genelinde ekonomik gelişme, sosyal istikrar ve ihracatın artırılması gibi ulusal hedeflere de yapacağı katkılar açısından Türkiye'nin en öncelikli projeleri arasında ön sıralarda yer almaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak alınmış ve bu kapsamda, Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür.

1989 yılında GAP Master Planı'nın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

Aynı yıl, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlararası koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmeler paralelinde Güneydoğu Anadolu Projesi de sürdürülebilir kalkınma temelinde insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkelerine dayalı bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. GAP, bugün, su kaynakları geliştirme programının yanı sıra tarım, ulaştırma, sanayi, kentsel ve kırsal altyapı, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

GAP'ın temel hedefleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.

2. GAP'IN TARİHÇESİ

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konmuş ve ilk adımlar atılmıştır. 1936 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kurulmuştur. EİEİ, ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış ve Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer rasat istasyonu kurmuştur. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topografik etütler yapılmış; 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatmış, daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetlerine başlanmıştır. Çalışmaların verimli olabilmesi için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsenmiştir. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliği'nce Fırat Havzası'nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Fırat Havzası'nda önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır. Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nce sürdürülmüştür.

Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Bölge'deki sosyo-ekonomik koşulların topyekün iyileştirilmesi düşüncesi ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması rasyoneli, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele almak gereğini ortaya çıkarmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) verilmiştir.

DPT Müsteşarlığı 1988 yılında, GAP'ı entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olarak ele almak amacı ile GAP Master Plan çalışmasını başlatmıştır. Bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri ve alternatifleri de ele alınmıştır.

Bölge'de yapılacak uygulamaların çok kapsamlı olması, planlama, projelendirme, uygulama ve izleme-değerlendirme fonksiyonlarının bütünlük içinde gerçekleştirilmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak amacıyla, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

3. GAP'IN GELİŞME AŞAMALARI

3.1. GAP SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROGRAMI -

Fırat Havzası ve Dicle Havzası projeleri olmak üzere iki gruptan oluşan GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali inşaatı öngörülmekte, projenin tamamlanması sonucunda 1.7 milyon hektar alanın sulanması ve yılda 27 milyar kilovatsaat elektrik enerjisi üretilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, münferit projeler kapsamında, 7 baraj ve 1 HES yapılması planlanmıştır.

Tablo 1: GAP Su Kaynakları Geliştirme Programı

Proje ve Üniteleri	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Sulama Alanı (ha)	Proje Durumu
1. KARAKAYA PROJESİ	1 800	7 354	-	
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354		İşletme
2. AŞAĞI FIRAT PROJESİ	2 450	9 024	706 281	
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	-	İşletme
Şanlıurfa HES	50	124	-	İnşa
Şanlıurfa Tüneli ve Sulamaları			470 135	İnşa+İşletme
A- Şanlıurfa-Harran Sulaması			152 353	İnşa+İşletme
B- Mardin-Ceylanpınar Cazibe Sulaması			94 929	Planlama
C- Mardin-Ceylanpınar Pompaj Sulaması			(1576)	Planlama
D- YAS Sulamaları			118 264	Planlama
			104 589	
Siverek-Hilvan Pompaj Sulaması	-	-	188 778	Planlama
Bozova Pompaj Sulaması	-	-	47 368	Plan+Kati Pr.+Prg.
3. SINIR FIRAT PROJESİ	861	3 168	-	
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	-	İşletme
Karkamış Barajı ve HES	189	652	-	İşletme
4. SURUÇ-YAYLAK PROJESİ	-	-	114 826	
Yaylak Ovası Sulaması	-	-	20 012	Programda
Suruç Ovası Sulaması	-	-	94 814	Planlama+Program
5. ADIYAMAN-KAHTA PROJESİ	195	509	77 824	
Çamgazi Barajı ve Sulaması	-	-	7 430	İşletme+İnşa
Gomikan Barajı ve Sulaması	-	-	6 868	Master Plan
Koçalı Barajı HES ve Sulaması	40	120	21 605	Master Plan
Sırımtaş Barajı ve HES	28	87	-	Master Plan
Fatopaşa HES	22	47	-	Master Plan
Büyükçay Barajı HES ve Sulaması	30	84	12 322	Master Plan
Kahta Barajı ve HES	75	171	-	Master Plan
Atatürk Barajı Gölünden Pompaj Sulaması	-	-	26 793	Planlama
			2 806	İnşa
6. ADIYAMAN-GÖKSU-ARABAN	7	43	71 598	
Çataltepe Barajı	-	-	-	Planlama
Gölbaşı, Abbasiye, Araban, Besni-Keysun, Kızılin, Yavuzeli, İncesu, Pazarcık Sulamaları	-	-	71 598	Ön İnceleme

Erkenek HES	7	43	-	Ön İnceleme
7. GAZİANTEP PROJESİ	-	-	142 664	
Hancağız Barajı ve Sulaması	-	-	6 945	İşletme
Doğanpınar-Kayacık Barajı ve Sulaması	-	-	20 000	İnşa
Kemlin Barajı ve Sulaması	-	-	3 088	Planlama
Bayramlı Regülatörü ve Sulaması	-	-	4 730	İnşa + Planlama
Belkis Nizip Pompaj Sulaması	-	-	11 925	İnşa
Birecik Baraj Gölü Pompaj Sulaması	-	-	95 976	Planlama
MÜNFERİT PROJELER			70 365	
	İşletmede	14,4	42	53 440
	Planlama	-	-	16 925
Nusaybin Sulaması	-	-	7 500	İşletme
Çağçağ HES	14,4	42	-	İşletme
Akçakale YAS Sulaması	-	-	15 000	İşletme
Ceylanpınar YAS Sulaması	-	-	27 000	İşletme
Hacıhıdır Barajı	-	-	2 080	İşletme
Dumluca Barajı	-	-	1 860	İşletme
Seve Barajı ve Sulaması	-	-	1 400	İnşa
Besni Barajı ve Sulaması	-	-	2 820	Planlama
Ardıl Barajı ve Sulaması	-	-	3 535	Planlama
Nusaybin Çağçağ 2.Merhale Projesi	-	-	9 170	Planlama
8. DİCLE-KRALKIZI PROJESİ	204	444	130 159	
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	-	İşletme
Dicle Barajı ve HES	110	298	-	İşletme
Dicle Sağ Sahil Cazibe Sulaması	-	-	52 943	Programda
			1 336	İnşa
Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması (P ₂ ,P ₅)	-	-	23 085	İnşa
Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması (P ₆)	-	-	7 845	Programda
Dicle Sağ Sahil Pompaj Sulaması (P ₃ ,P ₄)	-	-	44 950	Programda
9. BATMAN PROJESİ	198	483	37 351	
Batman Barajı ve HES	198	483	-	İnşa+İşletme
Batman Sol Sahil Sulaması	-	-	18 758	İnşa
Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması	-	-	18 593	İnşa
10. BATMAN-SİLVAN PROJESİ	240	964	257 000	
Silvan Barajı ve HES	150	623	-	Master Plan
Kayser Barajı ve HES	90	341	-	Master Plan
Dicle Sol Sahil Cazibe Sulaması	-	-	200 000	Master Plan
Dicle Sol Sahil Pompaj Sulaması	-	-	57 000	Master Plan
11. GARZAN PROJESİ	90	315	60 000	
Garzan Barajı ve HES	90	315	-	Ön İnceleme
Garzan Sulaması	-	-	60 000	Ön İnceleme
12. İLISU PROJESİ	1 200	3 833	-	
İlisu Barajı ve HES	1 200	3 833	-	Programda
13. CİZRE PROJESİ	240	1 208	121 000	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	-	Programda
Nusaybin Cizre-İdil Sulaması	-	-	89 000	Ön İnceleme
Silopi Ovası Sulaması	-	-	32 000	Ön İnceleme

MÜNFERİT PROJELER				31 748	
	İşletme	-	-	26 312	
	Planlama	-	-	5 436	
Devegeçidi Barajı		-	-	7 500	İşletme
Silvan I. ve II. Kısım Sulamaları		-	-	8 790	İşletme
Nerdüş Sulaması		-	-	2 740	İşletme
Çınar-Göksu Barajı		-	-	3 582	İşletme
Garzan Kozluk Sulaması		-	-	3 700	İşletme
Çınar-Dilaver Projesi		-	-	3 575	Planlama
Ergani Projesi		-	-	1 861	Planlama

Kaynak: DSI Genel Müdürlüğü

GAP kapsamında, 4'ü münferit projelerden olmak üzere 13 baraj ve 1'i münferit projelerden olmak üzere 7 hidroelektrik santrali tamamlanmıştır.

3.2. ENTEGRE PROJE YAKLAŞIMI

Güneydoğu Anadolu'da çok geniş alanların sulamaya açılmasıyla başlayacak olan büyük değişim Bölge'nin sosyal ve ekonomik bütün sektörlerini etkileyecektir. İlk aşamada Bölge ekonomisinin sanayi, ticaret, ulaştırma gibi tarım dışı sektörlerinin tarımsal üretimdeki artıştan doğrudan etkilenmesiyle başlayacak olan değişim, ikinci aşamada tarım dışı sektörlerin birbirinden etkilenmeleriyle de birçok boyut kazanacaktır. Tarımda sulamayla başlayıp, sanayi ve giderek hizmetlere yayılacak olan bu zincirleme reaksiyon bir yandan çok değişik konularda geniş yatırım ve gelişme olanakları yaratırken, diğer yandan da sosyal ve fiziki altyapıda önemli ihtiyaçlar doğuracaktır.

Yatırımlarda etkinliğin ve sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması, birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yatırımların zaman ve mekan itibarıyla koordineli bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu amaçla hazırlanan GAP Master Planı Nisan 1989'da tamamlanmıştır.

3.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANİ GELİŞME

GAP, insanı merkez alan bir bölgesel kalkınma projesidir. GAP'ta tüm fiziksel yapılar (barajlar, santraller, yollar, OSB'ler v.s.) "insani gelişme"nin birer aracı durumundadır. Tüm kamu kaynaklı yatırımlar eşit, adil, erişilebilir, sürdürülebilir bir kalkınmanın aracıdır. Asıl hedef insan mutluluğudur.

Sürdürülebilir insani gelişme; doğal ve beşeri kaynakların optimum kullanımı yoluyla, gelecek kuşakların olanakları tüketilmeden, halkın tercih ve potansiyelinin eksiksiz bir biçimde hayata geçirilebileceği bir ortamın yaratılmasını ifade etmektedir.

GAP, Bölge'nin doğal kaynaklarının akılcı kullanımı ve yönetimi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ulusal kaynakların rasyonel tahsisi ile Bölge'de sürdürülebilir insani gelişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş

bölgeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmayı ve eşitlikçi bir gelişmeye katkıda bulunmayı öngören GAP'ta, sosyal, çevresel, kültürel araştırmalar ve bunlara dayalı uygulamalar da bu anlamda en önemli bileşenlerdir.

Sürdürülebilir kalkınma, Brundtland Komisyonu tarafından "bugünkü kuşakların gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme yeterliliklerini kısıtlamaksızın karşılayabilen kalkınma" biçiminde tanımlanmıştır. Bu geniş tanımlama çerçevesinde toplum, ekonomi, kültür, kalkınmada adillik, kadın-erkek eşitliği, eğitim, sağlık, fiziksel planlama, tarım ve çevre ile ilgili konular dikkate alınmakta, bütün bu konuların merkezinde ise insan bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramının uluslararası kalkınma konularının gündemine girmesiyle birlikte her ülke, özel koşullarından hareketle, kendi sürdürülebilir kalkınma ölçütlerini belirlemek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin bu alandaki gereksinimlerini belirlemek amacıyla 1995 yılı Mart ayında GAP İdaresi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile birlikte Şanlıurfa'da bir seminer gerçekleştirmiştir. GAP Bölgesi'nin kalkınma süreciyle ilgili kesimlerin ve temsilcilerin yer aldığı ve etkin bir danışma ve katılım sürecinin sağlandığı bu seminerde gerek seminerin sonuçlarına gerekse GAP Master Planı'nın amaç ve öngörülerine dayanarak, kalkınma süreci için, "sürdürülebilirlik" bağlamında aşağıdaki hedefler benimsenmiştir:

1. Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,
2. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke düzeyine ulaşacak biçimde geliştirilmesi,
3. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
4. Kentlerde yaşam kalitesi ile kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,
5. Kırsal altyapının sulamada optimal gelişmeye olanak tanıyacak biçimde tamamlanması,
6. Bölge içi ve bölgeler arası ulaşabilirliğin artırılması,
7. Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,
8. Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilintili eko-sistemlerin öncelikli olarak korunması,
9. Karar alma ve proje uygulanmasında halk katılımının geliştirilmesi.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal sürdürülebilirlik, tarımsal sürdürülebilirlik, ekonomik geçerlilik, fiziksel ve mekansal sürdürülebilirlik ile çevresel sürdürülebilirlik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerlilik verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adillik ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma kamu sektörü ile birlikte özel sektör ve halk katılımından oluşan bir tabana dayalıdır. Bu çerçevede, kamu yatırımları sürdürülebilir kalkınmada gerekli altyapıyı oluşturmak; özel sektör ağırlıklı olarak sanayii yatırımlarını gerçekleştirmek; halk ise planlamadan uygulamaya kadar her alanda gelişmenin içinde olmak durumundadır.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dahil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

4. 1989 GAP MASTER PLANI

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyacağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli devlet kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eşgüdümendirilmesini kolaylaştıran ve Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

GAP Master Planı'nda plan dönemi başlangıcı olarak kabul edilen 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH), Türkiye kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) % 47'si düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. GAP Master Planı'nda maksimum gelişme senaryosuna göre, GSBH'nın yılda % 7.7 oranında artması öngörülmektedir. Bu artışın sektörler itibariyle yıllık gerçekleşme oranları aşağıda verilmektedir.

Gayrisafi Bölgesel Hasıla	% 7.7
Tarım Sektörü	% 4.9
Sanayi Sektörü	% 10.0
İnşaat Sektörü	% 6.6
Hizmetler Sektörü	% 9.0

Bölge ekonomik yapısındaki değişimle, tarımın payı önemli katma değer artışına rağmen % 40'dan % 25'e gerilerken, sanayi % 16'dan % 24'e, hizmetler ise % 37'den % 47'ye yükselecektir.

Master Plan Hedefleri

- 1.7 milyon hektar alanın sulanması
- Yılda 27 milyar kilovatsaat hidroelektrik enerji üretiminin sağlanması
- Kişi başına gelirin % 209 oranında artması
- 3.8 milyon kişiye istihdam olanağı sağlanması
- GSBH'da % 445 artış sağlanması

5. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI ile Temel Öngörüler

GAP Master Planı'nın yapımından bu yana geçen sürede Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle hedeflerinden önemli ölçüde sapmıştır. Ayrıca, çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle, Bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Diğer yandan, Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama görevi GAP İdaresi'ne verilmiştir. Böylece, 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda ve çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içermektedir. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP) 6.11.2002 tarihli ve 2002/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

Bölgesel Kalkınma Seçenekleri

Paydaşların talepleri doğrultusunda belirlenen üç temel amaç çerçevesinde Bölge için üç farklı kalkınma seçeneği oluşturulmuştur. Bu üç temel amaç; "kalkınma altyapılarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması", "insan kaynaklarının geliştirilmesi" ve "Bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması"dır. Bu amaçlar çerçevesinde hazırlanan seçenekler, A, B ve C seçenekleridir.

Seçenek A: Son on yıldır Bölge'deki gelişme eğilimlerinin 2010 yılına kadar devam etmesi halinde ortaya çıkacak tabloyu ortaya koymaktadır.

Seçenek B: 1989 GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımların ve projelerin tümünün 2010 yılı itibariyle gerçekleşmesini öngören ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır.

Seçenek C: Kamu maliyesi kısıtları ile teknolojik kısıtların gözönüne alınarak B seçeneğinin daha gerçekçi hale getirilmiş şeklidir.

Seçeneklere ilişkin başlıca temel göstergeler aşağıda özetlenmiştir. Yatırımlar ve hasılaya ilişkin değerler 1998 yılı fiyatlarıyla milyar Dolar cinsinden verilmiştir.

5. GAP BÖLGE KALKINMA PLANI

GAP Master Planı'nın yapımından bu yana geçen sürede Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle hedeflerinden önemli ölçüde sapmıştır. Ayrıca, çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle, Bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Diğer yandan, Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama görevi GAP İdaresi'ne verilmiştir. Böylece, 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda ve çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içermektedir. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP) 6.11.2002 tarihli ve 2002/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

Bölgesel Kalkınma Seçenekleri

Paydaşların talepleri doğrultusunda belirlenen üç temel amaç çerçevesinde Bölge için üç farklı kalkınma seçeneği oluşturulmuştur. Bu üç temel amaç; "kalkınma altyapılarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması", "insan kaynaklarının geliştirilmesi" ve "Bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması"dır. Bu amaçlar çerçevesinde hazırlanan seçenekler, A, B ve C seçenekleridir.

Seçenek A: Son on yıldır Bölge'deki gelişme eğilimlerinin 2010 yılına kadar devam etmesi halinde ortaya çıkacak tabloyu ortaya koymaktadır.

Seçenek B: 1989 GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımların ve projelerin tümünün 2010 yılı itibarıyla gerçekleşmesini öngören ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır.

Seçenek C: Kamu maliyesi kısıtları ile teknolojik kısıtların gözönüne alınarak B seçeneğinin daha gerçekçi hale getirilmiş şeklidir.

Seçeneklere ilişkin başlıca temel göstergeler aşağıda özetlenmiştir. Yatırımlar ve hasılaya ilişkin değerler 1998 yılı fiyatlarıyla milyar Dolar cinsinden verilmiştir.

Tablo 2. GAP BKP Seçenekler İtibariyle Temel Öngörüler

	SEÇENEK A	SEÇENEK B	SEÇENEK C
Toplam yatırımlar (2002-2010)	11.8	42.3	23.4
- Kamu yatırımları	5.9	23.9	12.0
- Özel Yatırımlar	5.9	18.5	11.4
Bölgesel Hasıla	14.1	29.5	23.9
Toplam Sulama (brüt bin ha)	745	2115.7	1505.3
Toplam İstihdam (bin kişi)	2 926.2	4 079.1	3 305.1
Nüfus (bin kişi)	8 591.6	9 865.3	8 601.8

Sadece geçmiş eğilimlerin devam edeceğini varsayan, bu sebeple belirlenen amaçlar doğrultusunda bir plan hazırlanmasını gerektirmeyen Seçenek A üzerinde fazla durulmamıştır. Kamu finansman kısıtları ve özel kesimin yatırım yapma imkanlarının darlığı nedeniyle de Seçenek B'nin gerçekleştirilmesi güç görülmüştür. Daha gerçekçi öngörülere dayanan Seçenek C'nin uygulanabilme ihtimali daha yüksektir ve plan çalışmaları sırasında yapılan danışma toplantılarında ortaya çıkan Bölge halkının beklentilerinin önemli bir kısmını karşılamaktadır. Bu sebeple, Bölge Kalkınma Planı ve Uygulama Programı Seçenek C'nin varsayımları ve öngörülerine dayanarak hazırlanmıştır.

Plan'ın Finansman İhtiyacı

2002-2010 dönemini kapsayan Plan'ın toplam kaynak ihtiyacı 1998 yılı fiyatlarıyla 23.4 milyar Dolardır. Bu yatırımların 12 milyar Dolarlık kısmının kamu kesimi kaynaklarından karşılanması; kalan 11.4 milyar Dolarlık yatırımın da özel sektör tarafından yapılması öngörülmüştür.

Yatırım Öncelikleri

Bölge'ye sabit sermaye yatırımı olarak tahsis edilecek toplam kamu kesimi kaynaklarının yüzde 54.2'sinin tarım kesimine, yüzde 10.9'unun sanayi kesimine, yüzde 6.2'sinin ulaştırma sektörüne, yüzde 8.1'inin eğitime, yüzde 4.3'ünün sağlık sektörüne ve yüzde 16'sının altyapı ve diğer hizmetlere tahsisi planlanmaktadır.

Bölge'nin sosyo-ekonomik yapısının değişim ivmesi kazanabilmesi, istihdam olanaklarının artırılması ve şimdiye kadar yapılmış yatırımların nemasının alınması açısından sulama yatırımlarına önem verilmiştir.

Halk sağlığını korumak ve yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla kentsel içme suyu ve kanalizasyon yatırımlarıyla arıtma tesisleri ve köy içme suyu teminine öncelik verilmiştir.

Toplumsal dönüşüm açısından eğitim ve sağlık tesislerinin önemi büyüktür. Plan'da yeni tesis yatırımları yanında, mevcutların yeterli donanımına kavuşturulmasına yönelik yatırımların tamamlanmasına dikkat edilmiştir.

Ayrıca, turizme yönelik altyapının iyileştirilmesi, kültür varlıklarının kurtarılması, korunması ve restorasyonuna yönelik yatırımlara önem verilmiştir.

vrenin korunmasına yönelik olarak; toprak-su kaynaklarının ve biyolojik çeşitliliğin korunması, doğal koruma alanlarının oluşturulması ve yönetilmesi, yer altı sularının kirliliğe karşı korunması, hava kalitesinin korunmasını sağlayacak yönetim yapısının oluşturulması ile sanitasyon programlarının ve katı atık yönetiminin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir

Plan'ın ngrleri

1998 yılında 10.5 milyar dolar olan Gayri Safi Bölge Hasılası yıllık ortalama 7.8'lik bir büyüme hızı ile 2010 yılında yaklaşık 24 milyar dolara (1998 yılı fiyatlarıyla) ulaşacaktır.

Bölge'de 1998 yılında 1685 dolar olan Kişi Başına Gelir, yıllık ortalama yüzde 6.4 oranında artarak 2010 yılında 3563 dolara ulaşacaktır. Böylelikle, Bölge Kişi Başına Geliri'nin lke Kişi Başına Geliri'ne oranı 1998'de yüzde 52 iken 2010 yılında yüzde 62'ye yükselecektir.

2002-2010 döneminde 1.5 milyon hektarlık bir alan sulu tarıma aılabilecektir.

2010 yılında Bölge nüfusu 8.6 milyon kişiye ulaşırken, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 37'den yüzde 33'e düşecektir.

Plan döneminde yaklaşık 1 milyon 200 bin kişi daha çalışan nüfusa dahil edilecektir. Sağlanacak ek istihdamın yüzde 58'i tarım sektöründe, yüzde 32'si hizmet sektöründe ve kalan yaklaşık yüzde 10'u da sanayi sektöründe değerlendirilecektir.

Tablo 3. Plan Dönemine İlişkin Temel Öngörüler

Sektörler	GAP Bölge Kalkınma Planı 2010 Yılı Hedefleri →	Mevcut Durum
Makro-ekonomik Çerçeve		
Nüfus	8,6	6,2
Kişi Başına Gelir (\$)	3 563	1 685
Toplam İstihdam	3 305 100	2 105 700
Ek İstihdam	1 199 400	
Tarım	634 200	
Sanayi	124 800	
Hizmetler	440 400	
Tarım		
Sulama	1 505 300 ha	215 080 ha
Taşlı Alan Islahı	265 600 ha	
Yukarı Havza Islahı	6 600 ha	
Bitkisel Üretim (ton)		
Pamuk Üretimi	2 036 766	1 116 273
Buğday Üretimi	2 377 972	1 520 807
Mısır Üretimi	1 031 144	47 504
Arpa	1 090 586	788 086
Yem Bitkileri (Kuru Ot)	341 944	40 000
Soya	76 570	48
Hayvancılık		
Süt Üretimi/yıl	1 217 457 ton/yıl	436 624 ton/yıl
Su Ürünleri		
Üretim	34 365 ton/yıl	2362 ton/yıl
Ormancılık		
Ağaçlandırma Alanı	217 000 ha	78400 ha (koru)
Sanayi Altyapısı		
OSB (ilave)	4 722 ha	
KSS (ilave)	2 400 ünite	
Enerji		
- İhsu ve Cizre Baraj ve HES	İhsu ve Cizre Baraj ve HES'in tamamlanması	Yatırım Programı
Eğitim		
İlköğretim Okullaşma Oranı	% 100	% 82,3
Okul Öncesi Eğitim	% 9,8	% 2,1
Sağlık		
Bebek Ölüm Hızı	Türkiye'nin 2010 düzeyine inmek	%o 60 - TR :%o 35
Hasta Yatağı Başına Nüfus	355 kişi/yatak	853 kişi/ yatak
İl ve İlçelerde	Kent Tipi Sağlık Ocakları Açmak	
Bölgesel Ulaşım		
	Şanlıurfa-Gaziantep Otoyolu	İnşa halinde
	Şanlıurfa-Diyarbakır:2x2 Böl.Yol	İnşa halinde
	GAP Uluslararası Havaalanı	Asfalt Oranı: %20
	Tüm Köy Yollarının Asfaltlanması	

6. GAP BÖLGESİ'NİN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

6.1. Yüzölçümü ve Nüfusu

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ilde uygulanmaktadır. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsayan GAP Bölgesi, toplam ülke yüzölçümünün yaklaşık % 10'unu oluşturan 75 193 km²'lik bir alana sahiptir.

2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre GAP Bölgesi'nin nüfusu yaklaşık olarak 6.6 milyon kişidir. Bu miktar ülke toplam nüfusunun % 9.7'sini oluşturmaktadır.

Tablo 4: GAP Bölgesi'nde Kentsel ve Kırsal Nüfus

İller	1990 *			2000		
	Nüfus	İl ve İlçe Merkezleri (%)	Bucak-Köy (%)	Nüfus	İl ve İlçe Merkezleri (%)	Bucak-Köy (%)
Adıyaman	510 827	43.48	56.52	623 811	54.33	45.67
Batman	344 121	56.57	43.43	456 734	66.60	33.40
Diyarbakır	1 096 447	54.31	45.69	1 362 708	60.00	40.00
Gaziantep	1 010 396	73.06	26.94	1 285 249	78.52	21.48
Mardin	558 275	44.61	55.39	705 098	55.49	44.51
Siirt	243 435	45.28	54.72	263 676	58.22	41.78
Şanlıurfa	1 001 455	55.08	44.92	1 443 422	58.34	41.66
Şırnak	262 006	47.81	52.19	353 197	59.83	40.17
Kilis	130 198	66.99	33.01	114 724	65.36	34.64
GAP	5 157 160	55.72	44.28	6 608 619	62.69	37.31
TÜRKİYE	56 473 035	59.60	40.40	67 803 927	64.90	35.10

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE

* 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın Kesin Sonuçları, 2000 Genel Nüfus Sayımı günündeki idari bölünüşe göre yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 4'te 1990 ve 2000 yıllarında GAP Bölgesi'nde iller itibarıyla kırsal ve kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranları gösterilmektedir. 1990 yılında Bölge'de toplam nüfusun % 56'sı kentlerde yaşarken 2000 yılında bu oran % 63'e çıkmıştır.

Tablo 5: GAP İlleri 1990-2000 Kent, Kır ve Toplam Yıllık Nüfus Artış Hızları (Binde)

	Bucak-Köy	İl ve İlçe Merkezleri	Toplam
GAP	-7.67	36.58	24.80
Türkiye	4.21	26.81	18.28

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE

1990-2000 yılları arasında GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı yaklaşık binde 25 iken bu oran Türkiye geneli için binde 18 düzeyinde olmuştur.

Öteki bölge ve illere göç vermesine karşın, GAP Bölgesi'nin yıllık nüfus artış hızı ülke değerinin üzerinde olduğu için Bölge nüfusunun ülke toplam nüfusu içindeki payı da giderek artmaktadır. Bölge'de kentsel nüfus artış hızı kırsal nüfusa oranla daha yüksektir.

Tablo 6: 2000 Yılında GAP İlleri'nin Bölge Nüfusu İçindeki Payları

İller	(%)
Şanlıurfa	22
Diyarbakır	21
Gaziantep	19
Mardin	11
Adıyaman	9
Batman	7
Şırnak	5
Siirt	4
Kilis	2
GAP	100

GAP İlleri nüfusunun Bölge toplam nüfusu içindeki paylarına bakıldığında; Bölge nüfusunun yaklaşık % 60'ının Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep'te yaşadığı görülmektedir. Bölge'nin en kalabalık ili Şanlıurfa (% 22) iken Batman, Şırnak, Siirt ve Kilis illerinde toplam olarak Bölge nüfusunun % 18'i ikamet etmektedir.

6.2. GAP Bölge Hasılası

Ülke nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan GAP Bölgesi'nin ülke Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına (GSYİH) katkısı % 5 düzeyindedir.

1990 yılında 1987 yılı fiyatlarıyla 4 514 milyar TL olan GAP bölgesel hasılası yıllık ortalama % 3.0 oranında artarak 2000 yılında 6 068 milyar TL'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde ülke gayri safi yurtiçi hasılası, yıllık % 3.6'lık büyüme hızıyla 83 578 milyar TL'den 118 789 milyar TL'ye yükselmiştir. 2000 yılında kişi başına gelir, GAP Bölgesi'nde 1 354 dolar iken ülke genelinde 2 941 dolar olmuştur.

Tablo 7. Türkiye ve GAP Bölgesi'nde Gayri Safi Hasıla ve Kişi Başına Gelir (2000)

	GAP Bölgesi	Türkiye
Gayri Safi Hasıla (1987 yılı fiyatlarıyla, milyar TL)	6 068	118 789
Kişi Başına Gelir (Cari dolar)	1 354	2 941

Kaynak: DİE Haber Bültenleri.

7. GAP KAMU YATIRIMLARI

GAP yatırımları, çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının GAP Bölgesi'nde farklı sektörlerde yürüttükleri proje ve programların toplamından oluşmaktadır. Bu proje ve programlar ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yıllık yatırım programlarında yer almakta ve proje tahsisleri bu kuruluşların bütçelerinden karşılanmaktadır.

GAP Master Planı'nın belirlediği hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için yapılması öngörülen kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı 2002 yılı sabit fiyatlarıyla toplam 22 katrilyon 505 trilyon 859 milyar TL'dir.

Tablo 8: GAP Master Planı'na Göre Proje Maliyeti ve Sektörel Nakdi Gerçekleşmeler

(2002 yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	Toplam Maliyet (İhtiyaç)	2002 Sonu Tahmini Harcama (Kümülatif Yatırım)	Nakdi Gerçekleşme (%)
Tarım	6 811 714	1 223 990	18
Enerji	7 236 872	5 797 302	80
Ulaştırma ve Haberleşme	4 982 234	1 782 910	36
Turizm	37 823		
Diğer Kamu Hizmetleri	1 094 444	838 543	76
Global	22 505 859	11 257 181	50

GAP kapsamında 2002 sonuna kadar, 2002 yılı fiyatlarıyla, tahmini olarak toplam 11 katrilyon 257 trilyon 181 milyar TL harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme % 50 düzeyine ulaşmıştır.

2002 Yılı Yatırım Programı'nda GAP'a 2002 yılı fiyatlarıyla 531 trilyon 658 milyar TL tahsis yapılmıştır. Bu tutarın 398 trilyon 952 milyar TL'si tarım, madencilik, imalat, enerji, ulaştırma-haberleşme ve turizm gibi ekonomik sektör yatırımları için; 132 trilyon 706 milyar

TL'si ise konut, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri gibi sosyal sektör yatırımları için ayrılmıştır.

GAP yatırım ödeneklerinin 1990-2002 dönemi itibarıyla yıllık seyri incelendiğinde, GAP'a toplam kamu kaynaklarından yılda ortalama % 7 oranında pay ayrıldığı gözlenmektedir. Bu oran GAP'ın yaklaşık % 10 olan ülke nüfusu ve coğrafi alan içindeki payından aşağıda bulunmakta ve son yıllarda bir düşme eğilimi göstermektedir.

Tablo 9: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2002)

(2002 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Türkiye İçindeki Payı (%)
	Yatırım Tahsisi	Artış (%)	Yatırım Tahsisi	Artış (%)	
1990	8 096 812		657 842		8.1
1991	7 586 379	-6.3	647 700	-1.5	8.5
1992	7 854 199	+3.5	576 716	-10.9	7.3
1993	7 488 466	-4.6	567 911	-1.5	7.6
1994	5 870 933	-21.6	442 000	-22.2	7.5
1995	4 227 556	-28.0	305 862	-30.8	7.2
1996	5 375 971	+27.1	371 335	+21.4	6.9
1997	5 802 429	+7.9	446 283	+20.2	7.7
1998	8 427 492	+45.2	560 380	+25.6	6.6
1999	7 680 218	-8.9	450 654	-19.6	5.9
2000	8 939 816	+16.4	639 454	+41.9	7.1
2001	8 836 021	-1.2	434 792	-32.0	4.9
2002	9 855 000	+11.5	531 658	+22.2	5.4

Not: Mahalli İdare yatırımları dahil değildir.

2001 yılında ülke genelinde uygulanan istikrar programı kapsamında yatırımların kısıtlanması, GAP'ı ülke genelindeki düşüşün çok üzerinde olumsuz etkilemiş, GAP kamu yatırımları bir önceki yıla göre % 32 oranında azalarak toplam yatırımlar içindeki payı-% 4.9 olmuştur. 2002 yılında GAP'ın ülke yatırımları içindeki payında nisbi bir artış olmuş ve % 5.4'e yükselmiştir.

Proje'nin 2010 yılında bitirilmesi kararı çerçevesinde değerlendirildiğinde, GAP'ın tüm bileşenleri ile birlikte, hedeflenen yılda tamamlanabilmesi için GAP'a ayrılan yıllık yatırım tahsislerinin önemli ölçüde artırılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 10: GAP Yatırımlarının 2002 Yılı İtibariyle Sektörel Dağılımı

(2002 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL)

SEKTÖRLER	2002 YILI YATIRIM TAHSİSİ	Sektör Payı (%)
Ekonomik Sektörler		
- Tarım	99 589	18.7
- Madencilik	28 915	5.4
- İmalat	12 004	2.3
- Enerji	125 525	23.6
- Ulaştırma – Haberleşme	131 819	24.8
- Turizm	1 100	0.2
Ekonomik Sektörler Toplamı	398 952	75.0
Sosyal Sektörler		
- Konut	1 900	0.4
- Eğitim – Kültür	34 582	6.5
- Sağlık	26 686	5.0
- Diğer Kamu Hizmetleri	69 538	13.1
Sosyal Sektörler Toplamı	132 706	25.0
GAP GENEL TOPLAMI	531 658	

2002 yılı GAP yatırımlarının sektörler itibariyle dağılımına bakıldığında, en yüksek payın ulaştırma-haberleşme sektöründe (%25) olduğu, bu sektörü enerji ve tarım yatırımlarının izlediği görülmektedir. Toplam yatırımların % 75'i ekonomik sektörlerle yapılırken sosyal sektörlerin payı %25'te kalmıştır.

8. GAP'TA SEKTÖREL GELİŞMELER

8.1. ENERJİ

GAP kapsamında yapımı öngörülen hidroelektrik santrallerinin, kurulu güç itibarıyla, önemli bir bölümü tamamlanmıştır. 2002 sonunda 6 hidroelektrik santrali (HES) işletmeye açılmış, 1 HES deneme üretiminde olup, 1 HES'in de inşaatı devam etmektedir.

Böylece, santral kurulu güçleri itibarıyla hidroelektrik enerji projelerinin % 70'i üretime geçmiş bulunmaktadır. Enerji projelerinin % 4'ü inşaat halinde, % 19'u ihaleye hazır durumdadır. % 7'si ise planlama aşamasındadır.

Tablo 11: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu (2002 Sonu)

Adı	Kurulu Güç	Enerji Üretimi	Projenin Hangi Safhada Olduğu
FIRAT HAVZASI	5 313	20 098	
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354	İşletme
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	İşletme
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	İşletme
Karkamış Barajı ve HES	189	652	İşletme
Şanlıurfa HES	50	124	İnşa
Büyükçay Barajı, HES ve Sulaması	30	84	Master Plan
Koçali Barajı, HES ve Sulaması	40	120	Master Plan
Sırımtaş Barajı ve HES	28	87	Master Plan
Kahta Barajı ve HES	75	171	Master Plan
Fatopaşa HES	22	47	Master Plan
Erkenek	7	43	Ön İnceleme
DİCLE HAVZASI	2 172	7 247	
Dicle Barajı ve HES	110	298	İşletme
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	İşletme
Batman Barajı ve HES	198	483	İnşa+İşletme
İlisu Barajı ve HES	1 200	3 833	Programda
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	Programda
Silvan Barajı ve HES	150	623	Master Plan
Kayser Barajı ve HES	90	341	Master Plan
Garzan Barajı ve HES	90	315	Ön İnceleme
TOPLAM	7 485	27 345	

Kaynak: DSI Genel Müdürlüğü

Enterkonnekte sisteme giren enerjinin önemli bir bölümünü üretmekte olan Karakaya ve Atatürk Barajları ile birlikte 1999 ve 2000 yıllarında işletmeye alınan Kralkızı, Karkamış,

Dicle ve Birecik Barajları'nda gerçekleştirilen toplam hidroelektrik üretimi, tesislerin açılışından 2002 sonuna kadar (kümülatif olarak) yaklaşık 196 milyar kilovatsaat olmuştur.

Tablo 12: GAP Kapsamındaki HES'lerin Kümülatif Elektrik Üretimi

Baraj ve HES	Elektrik Üretimi
Karakaya Barajı ve HES	111.8 milyar kilovatsaat
Atatürk Barajı ve HES	79.5 milyar kilovatsaat
Kralkızı Barajı ve HES	0.4 milyar kilovatsaat
Karkamış Barajı ve HES	0.9 milyar kilovatsaat
Dicle Barajı ve HES	0.3 milyar kilovatsaat
Birecik Barajı ve HES	3.3 milyar kilovatsaat
Toplam	196.3 milyar kilovatsaat

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

GAP kapsamındaki hidroelektrik santrallerinden, işletmeye girdikleri tarihten 2002 sonuna kadar sağlanan bu enerjinin parasal değeri yaklaşık 11.8 milyar ABD Doları'dır. Bu üretimi alternatif kaynaklar cinsinden ifade etmek gerekirse, sağlanan elektrik üretimi yaklaşık 49 milyon ton fuel oil veya 37.9 milyar m³ doğal gaz ithalatı ile karşılanabilecek değerdedir.

Tablo 13: GAP'ın Hidroelektrik Getirisi (2002 Yılı)

	Milyar kWh	Eşdeğeri Milyon \$
Karakaya	5.04	302.4
Atatürk	5.05	303.0
Kralkızı	0.08	4.3
Karkamış	0.29	17.4
Dicle	0.22	13.2
Birecik	1.72	103.2
GAP	12.40	743.5

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

Türkiye'de 2002 yılında 33.7 milyar kilovatsaatlik hidrolik enerji üretilmiştir. Bu üretim içinde GAP yaklaşık 12.4 milyar kilovatsaatlik hidroelektrik üretimi ile % 36.8'lik bir paya sahiptir. Aynı dönemde Türkiye'nin 129 milyar kilovatsaatlik toplam enerji üretimi (termik, hidrolik, rüzgar) içinde GAP'ın payı ise % 9.6 olmuştur.

Tablo 14: Enerji Üretiminde Türkiye-GAP Karşılaştırması

Yıl	TÜRKİYE			GAP	GAP/TÜRKİYE	
	Termik (GWh)	Hidrolik (GWh)	Toplam (GWh)	Hidrolik (GWh)	Hidrolik (%)	Toplam (%)
1995	52 548	31 973	84 521	16 114	50.0	19.0
1996	54 448	40 423	94 871	19 314	48.0	20.0
1997	63 299	39 764	103 063	19 385	48.7	18.8
1998	68 677	42 224	110 901	20 053	47.5	18.0
1999	81 800	34 629	116 429	14 781	42.7	12.7
2000	94 185	30 930	125 115	12 114	39.2	9.7
2001	99 004	23 998	123 002	11 490	47.9	9.3
2002	95 380	33 716	129 096	12 404	36.8	9.6

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü

8.2. TARIM

GAP kapsamında yürütülen sulama projelerinin tamamlanmasıyla 1.7 milyon hektar alanın sulamaya açılması hedeflenmektedir. 2002 sonu itibariyle DSI Genel Müdürlüğü tarafından sulamaya açılan alan 215 080 hektar olmuştur.

Fiziki gerçekleşme açısından, sulama projelerinin % 12'si işletmede, % 10'u inşaat halinde, % 24'ü ihale, % 54'ü ise planlama aşamasındadır.

Tablo 15: GAP'ta Mevcut Sulamalar

Sulamalar	Sulama Alanı (ha)
1. Hancağız Barajı ve Sulaması	7 330
2. Şanlıurfa-Harran Ovaları (kısmi)	120 000
3. Hacıhıdır Barajı ve Sulaması	2 080
4. Derik-Dumluca	1 860
5. Silvan 1. ve 2. Kısım	8 790
6. Nusaybin	7 500
7. Silopi Nerdüş	2 740
8. Akçakale Yeraltı Suları	15 000
9. Ceylanpınar Yeraltı Suları	27 000
10. Devegeçidi Barajı ve Sulaması	7 500
11. Suruç Yeraltı Sulamaları	7 000
12. Çınar-Göksu Barajı ve Sulaması	3 580
13. Garzan-Kozluk	3 700
14. Adıyaman-Çamgazi (kısmi)	1000
Toplam	215 080

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

Tablo 16: GAP'ta İnşa Halindeki Sulamalar

Sulamalar	Sulama Alanı (ha)
1.Mardin-Ceylanpınar ve Şanlıurfa-Harran Ovaları	47 795
2.Kralkızı-Dicle	24 421
3. Batman Sol Sahil	18 758
4. Batman Sağ Sahil	18 593
5. Belkıs-Nizip	11 925
6. Adıyaman-Çamgazi Sulaması	6 430
7. Kayacık Ovası Sulaması	19 993
8. Bozova-Merkez Pompaj	1 369
9. Samsat (1.Kısım)	2 800
10. Yaylak Sulaması İnşaatı	18 322
11. Şanlıurfa-Bozova Pompaj Sulaması	8 660
Toplam	179 066

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

Yaylak Sulaması İsrail'den sağlanan % 100 kredi ile inşa edilmekte olup, 2001 yılında yükleniciye yer teslimi yapılmıştır.

Şanlıurfa Bozova Pompaj Sulaması 1.Kısım inşaatı ise İspanya'dan sağlanan % 100 kredi ile inşa edilmektedir. 2001 yılında yükleniciye yer teslimi yapılmıştır.

Tablo 17: 2002 Yılı İhale Programı'ndaki Sulamalar

DSİ Genel Müdürlüğü 2002 İhale Programındaki Sulamalar		Sulama Alanı (ha)
1. Dicle-Kralkızı Cazibe 2.Kısım İnşaatı + Kanal	Şebeke	18 431
2. Dicle-Kralkızı Pompaj Sulama 2. Kısım İnşaatı	Şebeke	7 845
3. Mardin Anakanal 1.Kısım	İletim	47 km
4. Mardin Anakanal 2.Kısım	İletim	52 km
5. Mardin Anakanal 3.Kısım	İletim	61 km
6. Suruç Ovası Pompaj Sulaması	İletim	37 km

8.2.1. Harran Ovası'nda Sulamanın İlk Sonuçları

1995 yılında sulamanın başladığı Şanlıurfa-Harran Ovası'nda 2001 yılı sonu itibariyle sulanan alan 116 000 hektara ulaşmıştır. Harran Ovası'nda sulamaların gayrisafî üretim değeri (GSÜD) ve katma değerde sağladığı gelişme aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 18: Örnek Alan Harran Ovası'nda Sulama Sonucu Ortaya Çıkan Gayrisafi Tarımsal Üretim Değeri (GSÜD) ve Katma Değerler

Yıl	Alan (ha)	GSÜD*			Katma Değer**		
		Milyon S/yıl	S/ha	S/Kişi	Milyon S/yıl	S/ha	S/Kişi
Sulama Öncesi	30 000	31.50	1 050	1 044	18.0	600	596
1995	30 000	65.4	2 180	2 168	49.8	1 661	1 652
1996	40 000	87.5	2 187	2 229	67.4	1 685	1 717
1997	60 000	125.8	2 097	1 896	100.6	1 667	1 516
1998	90 000	178.8	1 987	2 388	148.8	1 653	1 987
1999	103 000	199.0	1 932	2 185	160.1	1 554	1 748
2000	111 600	261.9	2 347	2 574	172.2	1 543	1 963
2001	116 000	181.3	1 563	1 689	113.8	981	1 061

* GSÜD: Üretim Miktarı * Ürün Fiyatı

** Katma Değer: GSÜD - Üretim Masrafları

8.2.2. Toplulaştırma

2002 sonu itibariyle Harran Ovasında toplam 108 463 ha alanda ve Ceylanpınar'da 9 000 ha alanda arazi toplulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır. Şanlıurfa Ovası 16 000 ha ve 18 000 ha, Harran Ovası 9 000 ha, yukarı Harran Ovası 15 780 ha, Baziki Yaylak Ovası 18 500 ha ve Bozova'da 8 660 hektarlık alanlarda toplulaştırma işlemleri Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından ihale edilmiş olup, işler devam etmektedir.

8.2.3. Tuzlanma

Şanlıurfa - Harran Ovaları'nda yapılan çalışmalar sonucunda 20 000 - 22 000 ha arazide potansiyel tuzlanma tehlikesi olduğu belirlenmiştir. Tuzluluk problemi daha çok Harran Ovası'nın çukur kesimlerinde, kil formasyonlu taban arazilerin yer aldığı, eğimin % 0.05'e düştüğü ve doğal drenaj imkanının olmadığı alanlarda görülmüştür.

Genel olarak sorunlu alanlarda sulama başlangıcında toprak tuzluluğunun yüksek, taban su seviyesinin ise düşük olduğu tespit edilmiştir. Sulama mevsimi ortalarında toprak tuzluluğu düşerken taban suyu seviyesinin yükseldiği ortaya çıkmıştır.

Tuzluluğun son birkaç yılda hissedilmesinde Şanlıurfa – Harran Ovaları sulamalarının etkileri yadsınamayacak düzeydedir. Su iletim ve uygulama randımanlarındaki düşük düzeyler sonucunda kullanılmayan suyun tahliye edilmemesi, taban suyu seviyesinin yükselmesine neden olmuştur. Taban suyu, ovanın çukur yerlerinde yüzeyde iken, genel olarak problemlili sahalarda yer yer 1 metreye kadar yükselmiştir.

Şanlıurfa - Harran Ovaları'nda 1995 yılına kadar toplam problemlili alan 9 700 hektardır. Sulamanın devreye girmesi ile 2001 yılı sonuna kadar toplam problemlili alan (1995 yılı öncesi dahil) 29 700 hektar olmuştur. Bu ilave 20 000 hektarda 1995'ten sonra taban suyu problemi oluşmuş, ancak tuzlanma problemi görülmemiştir.

Yapılan toprak etütleri sonucunda problemlili alanlarda kapalı drenaj yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sorunun çözümüne yönelik olarak Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) Bolatlar GAP Proje Müdürlüğü 1997 yılında ilk toprak etütlerini ve inşaat çalışmalarını başlatmıştır. Halen değişik bölümleriyle etüt, projelendirme ve inşaatı devam eden kapalı drenaj sistemi çalışmaları 24 150 hektar alanda yürütülmektedir. Bu çerçevede;

a) Taban suyu etüt çalışmaları bitmiş alanlar;

- Arıcan Kapalı Drenaj I. Kısım Projesi kapsamında 2 350 ha alan inşa aşamasındadır.
- Arıcan Kapalı Drenaj II. Kısım Projesi kapsamında 4 300 ha alan inşa aşamasındadır. Bu iki projenin % 25'i tamamlanmıştır.
- Arıcan Kapalı Drenaj III. Kısım Projesi kapsamında 5 700 ha alan ihale aşamasındadır.

b) Taban suyu etüt çalışmaları devam eden alanlar;

- IV. Kısımda 12 000 ha

c) Etüt çalışmaları sonucunda tuzluluk probleminin tespit edildiği alanlar;

- I. Kısımda 291 ha (Orta ve çok tuzlu) + 500 ha'da alkalilik problemi (sodyumlu)
- II. Kısımda 108 ha (Orta tuzluluk)
- 21 ha (Çok tuzlu)
- III. Kısımda 600 ha (Tuzlu-sodik)

Toplam 1 520 ha alanda tuzluluk-problemi tespit edilmiştir. KHGM Bolatlar GAP Proje Müdürlüğü sorunlu alanlarda jips uygulaması yapacağından bu alanların ıslahı mümkün olabilecektir. Halihazırda KHGM ve DSİ tarafından yapılan drenaj çalışmaları da tuzluluk riskini ortadan kaldırmaktadır.

Şanlıurfa – Harran Ovaları'nın kuzey kesimlerinde bilinçsiz sulamadan dolayı oluşan erozyon sonucunda ikincil açık drenaj kanallarındaki sediment birikimi ve otlanma, kanalların kesitinde daralmaya neden olmakta ve tahliye edilen suların kanallarla taşınmaması taban

suyunun beslenmesini de beraberinde getirmektedir. DSİ Genel Müdürlüğü sorunun çözümüne yönelik olarak problemlilik sahalarda kapanan ikincil drenaj kanalları açmıştır. Ana tahliye kanalının kotu yüksek olduğu için hemen Suriye sınırında kanalın iki yakasına pompa kurmuştur. Üçüncü pompa da Aşağıören Köyü'nde kurulacaktır.

Ayrıca konu ile ilgili olarak GAP İdaresi Başkanlığı da tuzlu alanlarda yetiştirilebilecek ağaç türlerinin (Fırat Kavağı ve Okaliptüs) adaptasyonu ile ağaçlandırma çalışmaları yürütmektedir. Yine GAP İdaresi tarafından sulama birliklerinde su yönetimi, su tasarrufu sağlayan sulama metot ve teknolojilerinin tanıtımı, ürün çeşitlendirmesi ve sulama birlikleri yönetim modelinin iyileştirilmesi konusunda yoğun çalışmalar yapılmaktadır.

8.2.4. GAP Bölgesi'nde Tarımsal Potansiyel Ve Gelişmeler

GAP Bölgesi'nin doğal kaynak potansiyeli yüksektir. Yer üstü su kaynağı açısından, Fırat ve Dicle nehirlerinin yıllık ortalama debisi 53 milyar m³/yıl nehirlerin ana kol debileri ise, sırasıyla, 30 milyar m³ ile 16.7 milyar m³'tür. Bölge'nin yıllık toplam 46.7 milyar m³ düzeyindeki ana kol akarsu potansiyeli, Türkiye toplam akarsu potansiyelinin %28.5'ini oluşturmaktadır

Bölgenin yer altı suyu potansiyeli, toplam 1.5 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

İşlemeli tarıma elverişli I,II. ve III. sınıf arazi miktarı 2 467.5 bin ha olup, toplam arazinin % 33'ü kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun arazi 649.3 bin ha (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının % 42.2'si tarıma elverişli görülmektedir.

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun % 60'ı Şanlıurfa İli sınırları içerisinde dir.

Bölge, toplam 1 256 bin ha orman alanına sahiptir. Mevcut orman kaynağının % 96.1'i baltalık/bozuk baltalık orman alanıdır. Orman varlığı açısından en fakir il Şanlıurfa'dır.

Bölge'nin 7.5 milyon ha alanının 3.2 milyon ha'lık kısmı tarımsal faaliyetlere elverişlidir. Yaklaşık 2.1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin %20'sini oluşturmaktadır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Fırat ve Dicle nehir havzalarında, münferit projelerle birlikte, toplam olarak 1.8 milyon ha'lık brüt alanda sulama imkanı oluşturacaktır. Buna ek olarak, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bölge kırsal alanı agro-ekolojik yapılara ve üretim imkanlarına sahip bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında, agro-ekolojik açıdan birbirinden farklılık gösteren 22 adet bölge tespit edilmiştir. Sulama alanları ile sulama dışı alanların gelir yapıları farklı potansiyel taşıdığı gibi söz konusu bölgelerin alt bölgeleri de farklı gelir imkanlarına sahip bulunmaktadır. GAP İdaresi tarafından planlama sürecinde Bölge'nin 7 iline bağlı 21 köyünde gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasının sonuçlarına göre, dağlık bölgelerdeki köylerin gelir

düzeyi, ovada ve çok sınırlı alanlarda sulama imkanına sahip bulunan köylerdeki gelirin 1/3'ü düzeyini ancak yakalayabilmektedir. Bu bağlamda, sadece işletme ve köy düzeyinde sürdürülecek kalkınma faaliyetlerinin sınırlı sonuçlar vereceği gözlenmekte, bu nedenle de, benzerlik gösteren kırsal alt bölgeler düzeyinde kalkınmanın ekonomik ve sosyal bir çok dinamiğe dayandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, kamu hizmetlerini bütünleştiren ve eş zamanlı sunulmasına imkan veren kalkınma programlarının katılımcı bir süreçle hayata geçirilmesi gerekmekte, katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı önem kazanmaktadır.

Bölge'de gerçekleşen ürün deseninde sulu tarım alanlarında pamuk başat üründür. Bu alanların % 85'inde pamuk üretimi yapılmaktadır Bunun oluşmasında yüksek katma değer içeriği ve diğer ürünlere göre organize satış piyasalarına sahip bulunmasıdır.

Temel girdi ve makine kullanımında, olumlu değişimler yaşanmış; 1985 yılında 26 bin olan traktör sayısı 1995'te 37 bine ulaşmıştır.

Aşağı Fırat Projesi kapsamında yer alan Şanlıurfa-Harran ovaları sulama alanında, kuru tarımdan sulu tarıma geçişle birlikte, üretim yapısı ve ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve tarımsal hasıla artmıştır. Bazı ürünlerin verimliliğinde görülen artışlar, özellikle sulu tarım koşullarında yetiştirilen pamuk ve mısırdaki önemli sayılabilecek düzeylere varmıştır. Verimlilikteki artış endeksi, 1985 yılı baz olmak üzere pamukta 152, mısırdaki 161, buğdayda 114 ve arpada 106'ya ulaşmıştır.

Yer altı sulama alanları dahil olmak üzere, tüm kamu sulama alanlarında, toplam 30 adet sulama birliği kurulmuştur. Sulama birliklerinin kontrol ettiği sulama alanı 200 bin ha civarındadır. Sulama alanlarında, su yönetimine ilişkin olarak kamu eğitim-yayım-demonstrasyon programları (Güneydoğu Anadolu Projesi Sulama Sistemleri İşletme Bakım ve Yönetimi-GAP İBY) uygulanmaktadır. Kırsal eğitim - yayım açısından nihai amaç, etkili ve katılımcı kamu yayımı yanında, özel ve üretici örgüt temeline dayalı kurumsallaşmış çiftçi örgütleri yayımıdır.

Dengesiz toprak mülkiyet yapısı sorunu halen önemini korumakla birlikte iki boyutlu bir gelişmenin ortaya çıktığı da bilinmektedir. "Reel parçalanma" yoluyla büyük işletmeler parçalanmaktadır. Bunun yanında, tapu-kayıt sisteminin, miras ya da devir yoluyla intikal eden arazilerin nihai mülkiyet durumlarına göre yenilenmediği anlaşılmaktadır. Şanlıurfa-Harran sulama alanında GAP İdaresi tarafından gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasına göre toprak sahiplerinin % 33'ünün tapuya sahip bulunmadıkları belirlenmiştir. Dengesiz mülkiyet yapısı bağlamında mevcut işletmelerin sermaye ve mevsimlik emek kısıtları; kiracılık, ortakçılık gibi arazi kullanım modellerinin sürmesini engellemektedir. . .

Baraj üst havzalarında, insan odaklı gelişmenin temini yanında doğal kaynak tabanının korunması ve geliştirilmesine ve erozyon kontrolüne yönelik önlemlerin (mer'a ıslahı ve yönetimi dahil) etkinlikle alınması yönünde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, KHGM ile gönüllü kuruluşların çalışmalarının GAP İdaresi'nin koordinasyonu ve katılımcı havza yönetimi programları ile sürdürülmesi önem arz etmektedir.

Hayvancılık, bitkisel üretime koştur bir gelişme sağlayamamıştır. 1980-1998 döneminde hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi, önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağan dışı durumlar nedeniyle Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalmalar belirlenmiştir. Anılan dönemde, sığıır varlığında yüzde 44, koyun varlığında yüzde 36 ve keçi varlığında da yüzde 89 oranına varan düşüşler olmuştur.

Bölge, su ürünleri açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. 1998 yılı itibariyle, 136 bin ha'lık baraj göl alanı olmuş; anılan yılda, 1.8 bin tonu avcılıktan ve 0.5 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam olarak 2.4 bin ton balık üretilmiştir.

8.3. SANAYİ

GAP Bölgesi'nde sınai gelişmenin hızlanması, sanayi yatırımlarının artması, özel sektörün Bölge'de yatırım yapmasının sağlanması için sanayi altyapısının tamamlanması çalışmaları kamu yatırımları çerçevesinde yürütölmektedir.

8.3.1. OSB, KSS ve Serbest Bölgeler

Bölge'de biri Adıyaman, üçü Gaziantep, biri Mardin, biri Şanlıurfa, biri Kilis'te olmak üzere 7 Organize Sanayi Bölgesi (OSB) tamamlanmıştır. Ayrıca, Diyarbakır ve Adıyaman'da alt yapı çalışmaları devam etmekte olan birer OSB de faal durumdadır. Bu OSB'lerin alan bakımından Türkiye toplamı içindeki payı yüzde 13.2 düzeyindedir. Tamamlanan ve halen inşaatı devam eden OSB'lerde Aralık 2002 itibariyle 593 fabrika üretim faaliyetlerini yürötmektedir.

GAP Bölgesi'nde 22 adet Küçük Sanayi Sitesi (KSS) tamamlanmıştır (Doluluk oranı % 83'tür). Bunlardan 1'i Adıyaman, 6'sı Diyarbakır, 8'i Gaziantep, 4'ü Şanlıurfa, 1'i Batman, 1'i Siirt ve 1'i Mardin'dedir. GAP Bölgesi KSS'lerinin Türkiye toplamı içindeki payı % 9'dur. Bu sitelerde mevcut 7 044 işyerinde yaklaşık 35 000 kişi çalışmaktadır. 14 KSS'nin de inşaatı devam etmektedir.

Tablo 19: GAP Bölgesi'nde OSB ve KSS Durumu (2002 sonu)

Mevcut OSB sayısı	7
Fabrika Sayısı	680
İstihdam	62 000
İnşaat Halinde olan OSB	12
Mevcut KSS sayısı	22
İşyeri Sayısı	7 044
İstihdam	35 000
İnşaat Halinde olan KSS	14
İşyeri Sayısı	2 920

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

GAP Bölgesi'nde biri Mardin'de, diğeri Gaziantep'te olmak üzere iki serbest bölge mevcuttur. Mardin Serbest Bölgesi 21 Kasım 1995 tarihinde faaliyete geçmiş; 2001 yılında 34 firma ile 5.3 milyon dolarlık bir ticaret hacmine sahip olmuştur.

Gaziantep Serbest Bölgesi ise 14 Temmuz 1998 tarihli ve 23402 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 98/11368 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile açılmış bulunmaktadır. 2001 yılında 18 firma ile 54.3 milyon dolarlık ticaret hacmine ulaşmıştır.

Tablo 20: GAP Bölgesi'nde Serbest Bölgeler

	Mardin Serbest Bölgesi	Gaziantep Serbest Bölgesi
Firma Sayısı	34	18
Ticaret hacmi (milyon \$)		
1998	13.7	16.0
1999	5.3	15.7
2000	5.5	35.7
2001	5.3	54.3

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Bölge'nin sulu tarıma açılması ile beraber sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 1995-2000 yılları arasında sanayi tesisleri sayısı yaklaşık olarak iki katına çıkmıştır. Bölge sanayiinin Türkiye sanayii katma değeri içindeki payı ise % 2'den % 4'e yükselmiştir. 2001 yılının ilk yarısında GAP-GİDEM'ler tarafından yapılan araştırmaya göre Bölge'deki mevcut sanayi tesislerinin sayısı aşağıda verilmektedir. Bu tabloda işletmelerin genelde gıda ve tekstil ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu tesisler çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Büyük ölçekli işletmelerin çoğu Gaziantep'te kuruludur. Bölge'de 100'ün üzerinde işçi çalıştıran özel sektör firmalarının sayısı 82 olup bunun 59'u Gaziantep'tedir. Diğer yandan, 2001 yılından itibaren ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, işletmelerin bir kısmının kapanmasına ya da düşük kapasite ile çalışmasına neden olmuştur. Örneğin, Kilis'te 13 işletme kapalı durumdadır.

Tablo 21: GAP Bölgesi'nde Mevcut Sanayi Tesisleri (2001 Yılı)

	Gıda	Tekstil ve Deri	Kimya Petrol Plastik	Orman Ağaç Kağıt	İnşaat Malzeme. Çimento	Makine Metal	Diğer	Toplam
Adıyaman	27	38	6	7	3	7	-	88
Batman	6	4	4	-	8	4	1	27
Diyarbakır	31	63	11	-	36	20	12	173
Kilis	16	4	3	3	2	2	2	32
Mardin	23	31	10	3	4	6	3	80
Siirt	8	1	-	1	3	3	-	16
Şanlıurfa	57	82	16	-	14	13	3	185
Gaziantep	596	970	281	291	167	412	118	2 835
Bölge Toplamı	764	1 193	331	305	237	467	139	3 436

Kaynak: Bölge Sanayi ve Ticaret Odaları ve GAP-GİDEM Araştırmaları

Sanayideki gelişmede rol oynayan faktörler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- GAP'a devlet tarafından yapılan 15 milyar ABD Doları tutarındaki yatırımın Bölge'de kalan kısmı, yaklaşık 1 milyar ABD Doları tutarındaki kamulaştırma bedelleri, arazi değer artışları ve sulamadan dolayı tarımsal gelirden meydana gelen artışlar Bölge'deki sermaye birikimini olumlu yönde etkilemiştir.
- Altyapıda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 7 ilde STOL havaalanları yapılmış, Türkiye'deki en büyük kargo kapasitesine sahip olan Şanlıurfa Uluslararası Havaalanı ise inşa edilmektedir.
- Otoyol Gaziantep'e kadar tamamlanmıştır. Gaziantep-Şanlıurfa kesimi inşa halinde olup tamamlandığında Bölge'ye önemli bir ulaşım kapasitesi yaratmış olacaktır.
- 2 adet serbest bölge, 8'i faal 16 OSB ve 18'i tamamlanmış 37 KSS bulunmaktadır.
- Türkiye genelinde uygulanan teşviklere ilaveten özel teşvikler de uygulanmaktadır.

8.3.2. Nitelikli Sanayi Bölgeleri

ABD Kongresi'nin 1985 yılında aldığı bir kararla, ABD ve İsrail arasında, İsrail ekonomisinin gelişmesine yardımcı olmak amacıyla yapılan Serbest Ticaret Anlaşması ile ABD'nin 'tercihli destekleme' uygulaması çerçevesinde İsrail menşeli ürünlere kotasız ve gümrüksüz giriş imtiyazı sağlanması onaylanmıştır. ABD Başkanı'nın onayıyla İsrail bu imtiyazın bir bölümünü başka ülkelere devredebilir. Bu amaçla, ilgili ülkede kurulacak bir Nitelikli Sanayi Bölgesi (NSB)'nde % 35 İsrail girdisiyle yapılan üretimin ABD pazarına gümrüksüz ve kotasız girmesi mümkündür.

NSB kurulması için İsrail ile ilgili ülke arasında hükümetlerarası bir anlaşma yapılması ve bu anlaşmanın ABD Başkanı tarafından onaylanması gereklidir. İki ülke temsilcilerinden oluşan ortak komite, NEB kapsamına girecek ürünleri belirler ve gerektiğinde kapsamdan çıkarır.

26-27 Şubat 2002 tarihlerinde yapılan Türk-ABD Ekonomik Ortaklık Komisyonu'nda Türkiye'de de iki adet NEB kurulmasının düşünüldüğü ifade edilmiştir. Ancak bu konuda henüz bir gelişme kaydedilmemiştir. NSB'lerden birinin GAP Bölgesi'nde kurulmasının tarımsal potansiyelin değerlendirilmesine büyük katkı sağlayacağı açıktır.

8.3.3. Yatırımlarda Devlet Yardımları

Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere ulaşmak doğrultusunda ve Avrupa Birliği normları ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak tasarrufları yatırımlara yönlendirmek gerekmektedir. Bu çerçevede katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslararası rekabet

gücünü sağlamak için yatırımların desteklenmesi amacıyla "Yatırımlarda Devlet Yardımları"na ilişkin mevzuat yeniden düzenlenmiş; 18 Şubat 2001 tarih ve 24322 sayılı Resmî Gazete'de (2001/1 Sayılı Tebliğ) yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

- a) Sağlanan teşvik unsurları;
  - Yatırım İndirimi
  - Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası
  - Katma Değer Vergisi İstisnası
  - Vergi Resim Harç İstisnası
  - Yatırımları Teşvik Fonundan Kredi Tahsisi'dir.
- b) Yatırımın teşvik belgesine bağlanabilmesi için asgari sabit yatırım tutarı gelişmiş yörelerde 600 milyar TL, normal yörelerde 400 milyar TL ve kalkınmada öncelikli yörelerde 200 milyar TL olarak belirlenmiştir.
- c) Teşvik belgesi işlemlerinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'ne bağlı mahalli sanayi ve ticaret odalarına yetki verilmiştir.

Özel önem taşıyan sektör yatırımlarına uygulanacak yatırım indirimi oranları, yöre farkı gözetmeksizin bütün yörelerde % 100, normal yörelerde yapılacak diğer yatırımlar için % 60 düzeyindedir.

Hammaddelerini sözleşmeli üretim modeli ile temin eden tarımsal sanayi yatırımları, bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar (Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu'na ilişkin tebliğin 24. maddesindeki diğer yatırımlar da), asgari sabit yatırım tutarı 3 trilyon TL olan, en az 75 kişilik istihdam sağlamaya yönelik komple yeni yatırımlara 4.5 trilyon TL'ye kadar fon kaynaklı kredi desteği (Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak illerinde yapılacak komple yeni yatırımlar) sağlanmaktadır.

Ayrıca, gelişmiş yörelerdeki mevcut yatırımlardan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenen gelişmiş veya diğer yörelerdeki organize sanayi bölgelerine (özel organize sanayi bölgeleri dahil) veya küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgelerine taşınacak yatırımlara fondan kredi tahsisi yapılmaktadır.

Serbest bölgelerde Ar-Ge yatırımları, çevre korumaya yönelik yatırımlar, Bilim Teknoloji Yüksek Kurulu veya Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından belirlenen öncelikli teknoloji alanındaki yatırımlar ile bölgesel gelişmeye yönelik yatırımlar için sadece fon kaynaklı kredi desteğini içeren teşvik belgesi düzenlenmektedir.

Tablo 22: GAP Bölgesi'nde 1995-2001 Döneminde Verilen Teşvik Belge Sayısı

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Açık	105	151	244	201	115	166	143
İptal	81	53	40	49	4	5	-
Kapalı	90	112	131	72	39	37	9
TOPLAM	276	316	415	322	158	208	152

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü

Yukarıdaki tabloda GAP Bölgesi'nde 1995-2000 döneminde verilen teşviklerin belge sayısı itibariyle gerçekleşme durum ve eğilimleri iptal, açık (yatırımı halen uygulama aşamasında) ve kapalı (yatırımı tamamlanıp teşvik belgesi resmen kapatılmış) olarak üç kategoride ele alınmıştır. Bu dönem itibariyle verilen teşviklerin büyük bir oranının halen yatırım aşamasında olduğu görülmektedir.

Verilen teşvik belgelerinin yaratacağı istihdam, yatırım tutarı, döviz kullanımı ve işletme sermayesi gibi veriler incelendiğinde, son yıllarda teşvik belgeli yatırım sayısında azalma olduğu, buna bağlı olarak da reel bazda yatırım tutarının düştüğü görülmektedir. (Tablo 21)

Tablo 23: Teşvik Belgeli Yatırımların Yarattığı İstihdam, Yatırım Tutarı, İşletme Sermayesi ve Döviz Kullanımı

	İstihdam (Kişi)	Toplam Yatırım (Milyar TL)	Sabit Yatırım (Milyar TL)	Döviz Kullanımı (1000 \$)	Belge Sayısı
1996	17 840	208 639	200 088	1 338 691	316
1997	19 459	257 302	252 076	934 954	415
1998	22 186	308 767	306 031	743 111	322
1999	7 845	184 020	184 020	220 893	158
2000	9 396	312 590	312 590	318 830	208
2001	7 717	742 939	742 939	404 967	152

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik Uygulama Genel Müdürlüğü

8.3.4. İhracat

1996-2001 dönemi itibariyle GAP Bölgesi ve Türkiye genelinden yapılan ihracat ve ile ilgili rakamlar aşağıda verilmektedir:

Tablo 24: 1996-2001 Yıllarında Türkiye ve GAP Bölgesi'nden Yapılan İhracat

(Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Türkiye	23 220	26 250	26 970	26 590	27 770	31 186
GAP Bölgesi	405	619	547	577	556	641
GAP (%)	1.7	2.3	2.0	2.1	2	2

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Türkiye genelindeki ihracat artışına paralel olarak GAP Bölgesi'nde de ihracat artışı olduğu ve Bölge'den yapılan ihracatın ülke toplamı içindeki payının % 2 civarında seyrettiği görülmektedir. Bölge ihracatının yaklaşık % 80'i Gaziantep'ten yapılmaktadır. 2001 yılında yapılan ihracat bir önceki yıla göre % 15 artış göstermiştir. İhracatın mal gruplarına dağılımı incelendiğinde tekstil ürünlerinin ağırlıkta olduğu, hububat ve bakliyat satışının ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 25: 2001 Yılında GAP Bölgesi'nden Yapılan İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Mal Grubu	Değeri (bin \$)	(%)
Tekstil ve Hammaddeleri	384 839	60
Hububat ve Bakliyat Mamülleri	95 420	15
Kuru Meyve ve Mamülleri	53 545	8
Canlı Hayvan ve Su Ürünleri	18 601	3
Diğer İhracat	88 270	14
Genel Toplam	640 675	100

Kaynak: Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Ocak 2002

Bölge'den yapılan ihracatın ülkelere dağılımı incelendiğinde AB ülkelerine yapılan ihracatın 2001 yılına göre % 30 oranında arttığı görülmektedir (190 milyon 444 bin dolarlık tarımsal ve hayvansal sınai ürün ihraç edilmiştir). AB ülkelerine yapılan ihracatın büyük bir bölümünü tekstil (164 752 000 dolar); geri kalanını kuru meyve (21 600 000 dolar); hububat, bakliyat,

yağlı tohumlar (3 075 000 dolar) ve hayvansal ürünler (1 017 000 dolar) oluşturmaktadır. Bu ülkelere yapılan ihracat içinde akrilik ve sentetik iplik, pamuk ipliği, kuru kayısı, örme ve sentetik mensucat önemli yer tutmaktadır. AB'de en fazla ihracat yapılan ülke İtalya'dır (63 799 000 dolar). İtalya'yı 32 997 000 dolar ile Almanya ve 27 885 000 dolar ile İngiltere izlemektedir.

Asya ülkelerine yapılan ihracat ise 12 733 000 dolar olup, tarımsal ürünlerden oluşmuştur. Asya pazarında en fazla satış yapılan ülke İran'dır.

13.5. Yatırım Sorunları Ve Darboğazlar

Son yıllarda yaşanan küreselleşme sürecinde dünyadaki yabancı sermaye akımında önemli gelişmeler olmuştur. Ancak, yabancı yatırımlardaki bu olumlu gelişmelerin aynı ölçüde Türkiye'ye yansıdığı söylenemez. GAP Bölgesi'nde ise gösterilen büyük ilgiye rağmen, yabancı yatırım sayısı beklenenin oldukça altında gerçekleşmektedir (1998'den sonra yabancı sermayeli 3 yatırımın inşaatı başlamıştır). Buna rağmen yapısal önlemlerin olumlu etkilerini göstermesiyle önümüzdeki yıllarda yabancı sermaye girişlerinde artışlar olacağı tahmin edilmektedir.

Özellikle son yıllarda Bölge'nin içinde bulunduğu güven ortamında aşağıdaki problemlerin de çözülmesi halinde özel sektör ve yabancı sermaye yatırımlarında önemli gelişmeler olacağı düşünülmektedir.

a) Elektrik iletim hatlarının yetersizliği

GAP kapsamında yapımı tamamlanan hidroelektrik santrallerinde üretilen enerji, ülkenin yıllık hidrolik enerji üretimini yaklaşık yarısını sağlamaktadır. Ancak, sağlanan bu büyük elektrik enerjisi üretiminden özellikle Bölge'nin doğusundaki enerji iletim hatlarının yetersizliği nedeniyle yeterince yararlanılamamaktadır. Sözkonusu hatların standartlara uygun hale getirilmesi, hem elektrik kaçaklarının hem de kaçak elektrik kullanımlarının önlenmesi büyük önem taşımaktadır. İletim hatları tamamen yerli tasarım, malzeme ve işçilikle yapılabildiği için inşaat süresince Bölge'deki istihdam sorunu, geçici de olsa, bir ölçüde çözülmüş olacaktır. Elektrik enerjisiz sanayi düşünülmemeyeceğinden bu küçük sorunun öneminin çok büyük olduğu açıktır.

b) Arazi tahsisinde engeller

625 Sayılı OHAL Bölgesi'nde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi yasasında "yeni yatırımlara devlet bedelsiz arazi tahsis eder" hükmü 3083 sayılı Tarım Reformu Kanunu ile çeliştiğinden bu kapsama giren yerlerde (Çanırurfa) uygulanamamaktadır. Sözkonusu yasada tüm il alanı "tarım arazisi" kapsamına alınmış ve 7. madde hükmü ile uygulayıcı kuruluş olan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün tasarrufuna bırakılmıştır. Anılan maddedeki, dağlık ve kayalık araziler de dahil olmak üzere tüm alanı kapsayan "tarım arazisi" deyiminin "1., 2., 3. ve 4. derece tarıma elverişli arazileri

kapsayan "tarım toprakları" olarak değiştirilmesi sorunu büyük ölçüde çözecektir. Söz konusu kanunlar 3083 sayılı yasanın 2. maddesi (b) ve (g) fıkralarında yer almıştır.

Aynı yasada uygulayıcı kuruluşa geçen arazilerin tasarrufu ve tahsisini düzenleyen 7. maddenin, diğer kamu kuruluşlarına ve Hazine'ye arazi devirlerini kolaylaştırıcı şekilde düzenlenmesinde fayda görülmektedir.

c) SSK primleri

4325 Sayılı Yasa'ya göre SSK işveren hissesi yeni yatırımlarda Hazinece karşılanmaktadır. Sigortasız çalışmanın çok yaygın olduğu Bölge'de, bir süre için, SSK işveren hissesinin alınmaması kamu için önemli bir gelir kaybı olmayacak, buna karşın çalışma ortamını, kayda alınan işçi sayısını ve yatırımları olumlu yönde etkileyeceği gibi haksız rekabeti de ortadan kaldıracaktır.

d) Irak ambargosu

Irak Ambargosu'nun Bölge ekonomisine etkisi kaybedilen ihracatın çok ötesindedir; ihracat kaybının yanısıra transit ticaretten sağlanan gelir ve istihdam da büyük ölçüde yitirilmiştir. Bilindiği gibi BM Şartının 50. maddesine göre Ürdün'e sağlanan "ticarete esneklik ve kolaylıklar" Türkiye'ye sağlanmamaktadır. Ürdün'e sağlanan imtiyazların veya bu ülke uygulamalarının tarafımızdan adapte edilmesi soruna belli bir ölçüde çözüm getirebilir.

e) Finansman yetersizliği

Finansman kaynaklarının yetersizliği sorununu bir ölçüde çözebilmek için az gelişmiş yörelerde bölgesel durum dikkate alınarak özel sektör yatırımlarının desteklenmesini sağlayacak finansman modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

f) Altyapı yatırımlarının tamamlanamaması

Son yıllarda, yaşadığımız ekonomik krizin de etkisiyle, GAP yatırımları için ayrılan kamu kaynaklarında önemli azalmalar olmuş, GAP'ın ülke toplamı içindeki payı % 5'lere düşmüştür. Bu durum, özel sektör yatırımları için gerekli olan alt yapı yatırımlarının tamamlanamamasına neden olmaktadır.

8.4. ULAŞIM

8.4.1. Karayolu

GAP Bölgesi'nde karayolu ağı uzunluğu 34 916 km'dir. Bunun 5 636 km'si devlet ve il yolu, 29 280 km'si ise köy yoludur. Adana-Gaziantep Oto yolunun yaklaşık 80 km'lik bölümü de Bölge içerisinde bulunmaktadır. Türkiye devlet ve il yolu şebekesinin % 9.2'si, köy yolları

şebekesinin % 10.1'i Bölge'dedir ve Bölge'deki köylerin % 98'i anayol ağına bağlanmış durumdadır.

- Toplam 196 km uzunluğundaki Şanlıurfa-Gaziantep Otoyolu (Gaziantep Çevreyolu dahil) GAP'ın ulaşım ana arterini oluşturmaktadır. Otoyolun Haziran 1998 tarihindeki ihalesini müteakip, Hazine Müsteşarlığı ile 1 Şubat 1999 tarihinde 53.7 milyon ABD dolarlık kredi anlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede Gaziantep Çevreyolu'nda 25 Mayıs 1999'da, Birecik-Suruç kesiminde 13 Nisan 1999'da, Suruç-Şanlıurfa kesiminde 26 Nisan 1999'da ve Gaziantep-Birecik kesiminde 6 Temmuz 2000 tarihinde işe başlanmıştır. Ayrıca, Çukurova'yı Bölge'ye bağlayan Adana-Gaziantep Otoyolu'nun Gaziantep'e kadar olan yaklaşık 80 km'lik kesimi de Bölge içerisinde hizmet vermektedir.
- Toplam uzunluğu 187 km olan Diyarbakır-Siverek-Şanlıurfa yolunun 116 km'lik Diyarbakır-Hilvan arası Diyarbakır ve Siverek şehir geçişleri ile birlikte tamamlanarak asfalt olarak hizmete açılmıştır. Fiziki gerçekleştirme % 21'dir. Ayrıca, Hilvan'dan Şanlıurfa'ya doğru 8.2 km'lik kesim alttemel üzerine sathi kaplama yapılarak geçici olarak trafiğe açılmıştır.
- Diyarbakır'ı TETEK hattına ve Ceylanpınar'a en kısa mesafede bağlayan ve tamamı 29 km olan mevcut Diyarbakır-Mardin Ayrımı-Ovabağ yolunda % 19 fiziki gerçekleştirme sağlanmıştır. Yolun fiziki standartlarının yükseltilmesi gerekli görülmektedir.
- Uzunluğu 56 km olan Şanlıurfa-Akçakale yolunun ilk 20 km'si ihale edilmiş, ancak kamulaştırma problemleri nedeniyle çalışmalara başlanamamıştır.
- Mevcut Siirt-Eruh yolu Ilısu Barajı'nın altında kalacağından, farklı bir güzergah üzerinden etüt-proje çalışmaları tamamlanmış olup fiziki gerçekleştirme % 18'dir.
- Midyat-Cizre yolunda, 1999 yılı sonuna kadar Midyat ve İdil şehir geçişleri dahil olmak üzere toplam 70 km'lik yol tamamlanmış ve hizmete açılmıştır. 2001 sonu itibariyle fiziki gerçekleştirme % 90'dır.
- 46 km uzunluğundaki Cizre-Şırnak yolunun Şırnak şehir geçişi ile birlikte 1998 yılında yol yapım çalışmalarına başlanmıştır. Proje genelinde fiziki gerçekleştirme % 12'dir.
- 75 km'lik Diyarbakır-Silvan karayolu için proje çalışmaları sürdürülmektedir. Sadi II Köprüsü 1999 yılında bitirilmiş olup toplam 7 km'lik bölüm-duble olarak trafiğe açılmıştır.
- Toplamı 37.4 km olan Ortabağ-Çıgılı ayrımı-Beytüşşebap yolunda fiziki gerçekleştirme % 94 olmuştur.
- Toplam uzunluğu 55 km olan Çatakköprü-Sason-Yücebağ-Diyarbakır il hududunda fiziki gerçekleştirme % 60'tır.

Malatya-Adıyaman bağlantısının sağlanacağı Adıyaman-Yeşilyurt-Malatya yolunda toprak işleri tamamlanmış, 13 km'nin asfaltı yapılmıştır.

Gölbaşı-Adıyaman yolunda çalışmalar tamamlanmak üzeredir.

1998 yılında programa alınan Şanlıurfa-Viranşehir yolundaki Sesig Köprüsü'nde çalışmalar devam etmekte olup, 2000 yılında üst yapısı ve bağlantı yolları bitirilerek trafiğe açılmıştır. Köprüde % 98 fiziki gerçekleştirme sağlanmıştır.

Dicle Barajı suları altında kalan Dicle ve Dipni köprüleri ile bu köprüler civarında yolun bir bölümü, yapılmakta olan Dicle Barajı'nın suları altında kalmaktadır. Dicle ve Dibi köprülerinin yapımı devam etmekte olup, 63 kilometrelik Ergani-Dicle-Hani yolu da dahil edilmiştir. Her iki köprü ve 4 kilometrelik bağlantı yolları tamamlanarak hizmete açılmıştır.

İlisu Barajı Gölü altında kalan yollar yerine yapılacak olan Reşat Baysal varyantı (Kurtalan-Siirt yolunun bir kesimine alternatif) ve Batman-Midyat yolu için projeler hazırlanmış olup, baraj inşaatının bitimine kadar, yol yapım işinin de bitirilmesi gerekmektedir.

14.2. Havayolu

Halen Bölge'de 2'si konvansiyonel (Gaziantep ve Diyarbakır), 5'i STOL tipi - kısa iniş ve kalkış mesafeli uçaklara uygun - (Adıyaman, Batman, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa) olmak üzere 7 adet havaalanı bulunmaktadır. Ayrıca, Şanlıurfa'nın kuzeyindeki Taşdağı mevkiinde GAP Uluslararası Havalimanı inşa edilmektedir. Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMI) Genel Müdürlüğü'nün yatırım programında yer alan projenin inşaatına 9 Mayıs 1998 tarihinde başlanmış olup, çalışmalar devam etmektedir. Havaalanı projesinin yer seçimi, ön projeleri ve fizibilite çalışmaları GAP İdaresi tarafından ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı'ndan (TDA) sağlanan hibe ile gerçekleştirilmiştir.

14.3. Demiryolu

Ulusal demiryolu ağı Bölge'yi iki aks üzerinden doğu-batı doğrultusunda beslemektedir. Kuzeydeki hat Ergani'den Bölge'ye girmekte, Diyarbakır ve Batman'ı kat ederek Kurtalan'da son bulmaktadır. Güneydeki hat ise, Narlı'dan başlayarak Gaziantep ve Nizip üzerinden Halep'e varmakta, buradan Suriye sınırını izleyerek Nusaybin'e kadar ulaşmakta ve Suriye sınırlarından geçerek Irak'a bağlanmaktadır. Bölge'nin batı sınırında Türkiye'nin en işlek hatlarından Divriği-İskenderun eksenini yer almakla beraber, bu hattın Bölge'ye etkisi çok azdır. Özetle, demiryolu ağı Bölge'deki yerleşmelerin çok azına hizmet verebilmektedir.

Tablo 26. Bölge'deki Demiryolları Hat Uzunlukları

Hat Kesimi	Uzunluk (Km)
Maden-Batman	172,3
Batman-Kurtalan	69,5
Narlı-Malatya (1)	181,6
Narlı-Gaziantep (1)	84,3
Gaziantep-Barak	91,0
Barak-Nusaybin	325,6
Şanlıurfa-Mardin	25,5
Fevziye-Narlı (*)	69,5

(*) Kısmen GAP bölgesi içinde.

GAP Bölgesi'nde, Türkiye-Suriye sınırına paralel giden Çobanbey-Karkamış-Nusaybin-Suriye mevcut hattını gerek kuzeye çekmek, gerek Bölge'deki başlıca kent merkezlerine bağlamak ve GAP yatırımlarına paralel olarak Bölge'de oluşacak tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ve kuru yüklerin (fosfat madeni, kömür) potansiyeli gözönünde tutularak yüksek standartlı ulaşım ve ekonomik bir taşımacılığı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çerçevede, Nizip - Birecik - Şanlıurfa - Viranşehir - Mardin - Nusaybin - Cizre - Irak sınırı (Habur) arasında toplam uzunluğu 469 km olan "Güney Demiryolu" diye adlandırılmış olan hattın uygulama projesi 1991 yılında tamamlanmıştır. Ancak, söz konusu "Güney Demiryolu" hattı için şimdiye kadar yatırım programlarına giren 137 km uzunluğundaki "Nizip-Birecik-Şanlıurfa" güzergahı da dahil olmak üzere herhangi bir harcama yapılmamış ve proje 2002 Yılı Yatırım Programı'ndan da çıkartılmıştır.

3.4.4. Suyolu

GAP kapsamında yapılan ve yapılmakta olan barajlar sadece enerji ve tarımsal amaçlı özellikleri ile değil, aynı zamanda yük taşımacılığında düşük ulaşım maliyeti ve zaman tasarrufu sağlayıcı özellikleri ile de Bölge'nin ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bölge'de Kahta-Siverek arasındaki yük taşımacılığı Atatürk Barajı feribot seferleri ile gün içerisinde sürekli olarak gerçekleştirilmekte, Adıyaman-Siverek arasında yük taşımacılığı da daha etkin olarak sürdürülmektedir.

Doğu Akdeniz limanları olan Mersin ve İskenderun'un Bölge'nin ana ithal ve ihraç kapılarını oluşturması öngörülmektedir. GAP İdaresi'nce yapılan çalışmalarla mevcut limanların kapasiteleri ve gerekli yan tesis ihtiyaçları incelenmiştir. Yapılan ulaşım ve altyapı planı ile ulaşım sistemi içerisinde konteyner taşımacılığı ve Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Kızıltepe, Viranşehir, Batman, Adıyaman ve Cizre merkezlerinde konteyner terminalleri programlanmıştır.

8.5. HABERLEŞME VE TELEKOMÜNİKASYON

Türkiye genelinde kullanılmayan hat oranı % 11 iken bu oran Bölge genelinde % 17'ye çıkmaktadır. Abone yoğunluğunda Bölge % 15 ile Türkiye'nin % 28'lik değerinin altındadır. Şırnak Bölge'de, % 32'lik kullanılmayan hat oranı ile en yüksek ve % 11'lik abone yoğunluğu ile de en düşük değere sahip ildir (Tablo 25).

Tablo 27. Türkiye ve Bölge İllerinde Otomatik Telefon Santral Kapasitesi, Abone Sayısı-Yoğunluğu ve Boş Hat Durumu, 2001

İl	Nüfus	Santral Kurulu Hat Kapasitesi	Abone Sayısı			Abone Yoğunluğu*	Santral Boş Hat Kapasitesi	
			Ev	İş	Toplam		Adet	Oran, %
Adıyaman	623.811	102.627	71.230	14.043	85.273	14	17.354	17
Batman	456.734	67.156	50.930	7.185	58.115	13	9.041	13
Diyarbakır	1.362.708	224.188	144.692	43.083	187.775	14	36.413	16
Gaziantep	1.285.249	359.396	206.116	86.657	292.773	23	66.623	19
Kilis	114.724	26.405	17.776	4.965	22.741	20	3.664	14
Mardin	705.098	99.618	79.553	9.186	88.739	13	10.879	11
Siirt	263.676	45.331	29.980	4.954	34.934	13	10.397	23
Şanlıurfa	1.443.422	206.945	139.334	39.257	178.591	12	28.354	14
Şırnak	353.197	58.971	34.690	5.498	40.188	11	18.783	32
Bölge	6.608.619	1.190.637	774.301	214.828	989.129	15	201.508	17
Türkiye	67.803.927	21.135.457	14.420.817	4.483.669	18.904.486	28	2.231.000	11
Bölge/Türkiye, %	9,7	5,6	5,4	4,8	5,2	-	9,0	-

Kaynak: 2001 Yılı İstatistik Yıllığı, Türk Telekomünikasyon A.Ş.

* 100 kişiye düşen telefon sayısı.

Tablo 28. Türkiye'de ve Bölge İllerinde Otomatik Şebekeye Bağlı Kırsal Yerleşim Yerleri, 2002

Toplam	Telefonlu			Telefonsuz		
	Evlere Kadar Otomatik Telefon Hizmeti Götürülen	Tek Telefonlu	Toplam	Adet	Oran, %	
Köy						
Adıyaman	413	374	24	398	15	3,6
Batman	262	188	21	209	53	20,2
Diyarbakır	828	470	124	594	234	28,3
Gaziantep	504	497	7	504	0	0,0
Kilis	138	138	0	138	0	0,0
Mardin	586	388	168	556	30	5,1
Siirt	297	189	8	197	100	33,7
Şanlıurfa	1.084	950	103	1.053	31	2,9
Şırnak	157	147	10	157	0	0,0
Bölge	4.566	3.341	465	3.806	760	16,6
Türkiye	37.700	35.003	1.591	36.594	1.106	2,9
Bölge/Türkiye, %	12	10	29	10	69	-
Köy Dışı Kırsal Yerleşim (Mahal-Mezra) *						
Adıyaman	555	464	4	468	87	15,7
Batman	304	189	8	197	107	35,2
Diyarbakır	1.166	555	64	619	547	46,9
Gaziantep	197	181	16	197	0	0,0
Kilis	71	71	0	71	0	0,0
Mardin	290	125	65	190	100	34,5
Siirt	227	82	0	82	145	63,9
Şanlıurfa	1.619	1.121	81	1.202	417	25,8
Şırnak	261	71	0	71	190	72,8
Bölge	4.690	2.859	238	3.097	1.593	34,0
Türkiye	41.317	15.169	1.017	16.186	25.131	60,8
Bölge/Türkiye, %		19	23	19	6	-
Toplam Kırsal Yerleşim						
Adıyaman	968	838	28	866	102	10,5
Batman	566	377	29	406	160	28,3
Diyarbakır	1.994	1.025	188	1.213	781	39,2
Gaziantep	701	678	23	701	0	0,0
Kilis	209	209	0	209	0	0,0
Mardin	876	513	233	746	130	14,8
Siirt	524	271	8	279	245	46,8
Şanlıurfa	2.703	2.071	184	2.255	448	16,6
Şırnak	418	218	10	228	190	45,5
Bölge	9.256	6.200	703	6.903	2.353	25,4
Türkiye	79.017	50.172	2.608	52.780	26.237	33,2
Bölge/Türkiye, %	12	12	27	13	9	-

Kaynak: 2001 Yılı İstatistik Yıllığı, Türk Telekomünikasyon A.Ş.

Bölge'de telefonsuz köy sayısı 760 (% 16,6) ve mezra sayısı 1.593 (% 34,0) olmak üzere toplam telefonsuz kırsal yerleşim sayısı 2.353 (% 25,4)'dür. Bölge, % 2,9'luk ülke telefonsuz köy oranına göre oldukça kötü, % 60,8'lik ülke telefonsuz mezra oranına göre ise oldukça iyi durumda gözükmektedir. Köylerdeki bu durum, Bölge'deki telefonsuz köy sayısının Türkiye'deki toplam telefonsuz köy sayısı içindeki payının % 69 olmasından da anlaşılmaktadır. Gaziantep ve Kilis'te telefonsuz kırsal yerleşim yerinin kalmadığı, Şırnak'ta ise telefonsuz köy kalmamakla beraber % 72,8'lik telefonsuz mezra oranı ile Bölge'deki en yüksek orana sahip il olarak görülmektedir (Tablo 28).

Tablo 29. Telekomünikasyon Büyüklükleri, 2001

Ankesörlü Telefon	Şehirçi Telefon Dağıtım Şebekesi (Çift Hat)		Fiber-Optik Kablo Sistemleri		Radyo-Link Alıcı Verici Sayıları			
	Premsipal	Lokal	Fiber Kablo Miktarı (Km)	Fiber Hat Teçhizatı Sayısı	Analog	Digital	Toplam	
Adıyaman	281	184.090	285.980	581	122	20	140	160
Batman	160	121.730	174.000	399	38	20	56	76
Diyarbakır	467	352.900	530.290	1.232	229	52	152	204
Gaziantep	916	550.330	902.550	661	213	32	144	176
Kilis	74	43.980	79.850	75	16	0	22	22
Mardin	124	171.730	225.100	668	136	28	76	104
Siirt	118	64.250	85.140	789	144	28	66	94
Şanlıurfa	413	365.660	556.670	114	24	36	184	220
Şırnak	87	78.190	104.860	375	64	20	66	86
Bölge	2.640	1.932.860	2.944.440	4.893	986	236	906	1.142
Türkiye	71.149	34.478.179	51.061.883	34.478.179	51.061.883	3.584	7.132	10.716
Bölge/ Türkiye, %	3,7	5,6	5,8	0,014	0,002	6,6	12,7	10,7

Kaynak: 2001 Yılı İstatistik Yıllığı, Türk Telekomünikasyon A.Ş., 2001 GAP Raporu, Türk Telekomünikasyon A.Ş.

Bölge'deki ankesörlü telefon sayısı ülke genelinin % 3,7'sini kapsamaktadır. Bu telefonlarında % 68'i Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa illerindedir. Telekomünikasyon teknolojisinde sıklıkla kullanılan fiber optik sistemler açısından da Bölge ülkenin oldukça gerisinde kalmaktadır (Tablo 29).

8.6. KÜLTÜR VARLIKLARI

Tarih öncesi çağlardan başlamak üzere günümüze kadar ulaşmış birçok uygarlığı ve üç büyük dine ait kültür varlığına ev sahipliği yapmış olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Mardin, Şanlıurfa, Şırnak illeri ile bir dinler mozaği oluşturmaktadır. Şanlıurfa'nın Nuh Peygamber tarafından kurulması, dağlarda Musa Peygamberin çobanlık yapması ve İsa Peygamber tarafından kutsanarak batıda da "Kutsal Şehir" olarak anılması bu mozağin renklerini oluşturmaktadır.

Anadolu uygarlıklarının gelişmesinde tartışmasız önemli bir yeri olan Mezopotamya'nın parçası olan Güneydoğu Anadolu, tarihsel geçmişini günümüze kadar kalan sivil ve dini mimarlık örnekleri, sit alanları, ticaret yapıları ve su mimarisi varlıkları ile kanıtlamaktadır.

Tablo 30. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sivil Mimarlık Örnekleri

İl	Konut	Konak	Kabaltı	Konut+Kabaltı
Adıyaman	1	-	-	-
Batman	-	-	-	-
Diyarbakır	162	5	1	-
Gaziantep	727	1	2	-
Kilis	177	2	-	-
Mardin	269	-	-	-
Siirt	1	-	-	-
Şanlıurfa	338	3	7	3
Şırnak	-	-	-	-
Toplam	1.674	11	10	3

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 31. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Dini Mimarlık Örnekleri

İl	Cami	Mescit	Türbe	Tekke	Medrese	Mevlevihane	Külliye	Kilise
Adıyaman	9	-	30	-	-	-	-	1
Batman	6	-	5	-	1	-	-	1
Diyarbakır	39	8	29	2	7	-	-	13
Gaziantep	40	3	9	-	-	-	-	6
Kilis	20	-	3	1	-	1	1	-
Mardin	33	4	10	1	5	-	1	12
Siirt	4	-	21	-	2	-	-	3
Şanlıurfa	39	4	18	1	4	1	3	1
Şırnak	3	-	2	-	2	-	-	-
Toplam	193	19	127	5	21	2	5	37

Kaynak: :Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Bölge'de Kültür Bakanlığı tarafından tescil edilen 1 698 adet sivil mimarlık ve 409 adet dini mimarlık örneği bulunmaktadır. Tescil edilmiş sivil mimarlık örnekleri açısından Gaziantep oldukça zengindir. Diyarbakır'ın da tescilli dini mimarlık örnekleri açısından en zengin olduğu görülmektedir.

Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 32. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Sit Alanları

İl	Arkeolojik Sit	Arkeolojik +Doğal Sit	Doğal+Tarihi+Arkeolojik + Kentsel Sit	Tarihi Sit	Doğal Sit (Ağaç/Tepe)	Höyük --
Adıyaman	4	-	-	-	-	41
Batman	2	-	-	-	-	3
Diyarbakır	4	-	1	-	4	49
Gaziantep	3	-	-	-	3	126
Kilis	-	-	-	-	2	14
Mardin	4	-	-	-	11	6
Siirt	-	-	-	-	-	4
Şanlıurfa	16	1	1	1	2	135
Sırmak	-	-	-	-	-	-
Toplam	33	1	2	1	22	378

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Bölge illeri arasında Şanlıurfa, çok sayıda arkeolojik sit alanı ve höyükle sit alanları sıralamasında ilk sırayı almaktadır.

Tablo 33. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Ticaret Yapıları

İl	Han	Çarşı	Pazar	Bedesten	Kervansaray
Adıyaman	1				
Diyarbakır	11	1	1		
Gaziantep	17		2	4	-
Mardin	1	2		1	1
Siirt	2				
Şanlıurfa	12	4	9	1	1
Toplam	44	7	12	6	2

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

Tablo 34. Bölge'de Kültür Bakanlığı Tarafından Tescil Edilen Su Mimarisi Örnekleri

İl	Hamam	Çeşme	Köprü
Adıyaman	4	-	11
Batman	-	-	4
Diyarbakır	15	20	15
Gaziantep	15	9	9
Kilis	7	7	3
Mardin	4	8	4
Siirt	-	1	10
Şanlıurfa	11	1	14
Sırmak	-	-	3
Toplam	56	46	73

Kaynak: Kültür Bakanlığı (2000 yılı itibariyle tescil listeleri).

8.7. TURİZM

GAP Bölgesi çok sayıda kültürel varlığa sahip olmasına rağmen turizm altyapısındaki yetersizlikler nedeniyle turizm potansiyelini yeterince kullanamamaktadır.

Tablo 35. Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesis ve Yatak Sayıları

		Turizm İşletme Belgeli		Belediye Belgeli	
		2000	2001	2000	2001
GAP	Tesis	46	51	159	159
	Yatak	4.675	5.649	7.638	7.638
Türkiye	Tesis	1.824	1.998	7.975	7.975
	Yatak	325.168	368.819	344.551	344.551
GAP/Türkiye (%)	Tesis	2,5	2,6	2,0	2,0
	Yatak	1,4	1,5	2,2	2,2

Kaynak: Turizm Bakanlığı İstatistikleri Bülteni.

Bölge'de 2001 yılı itibariyle toplam 210 konaklama tesisi bulunmaktadır. Bunlardan 51 adedi turizm işletme belgeli, 159 adedi ise belediye belgeli tesislerdir. Bu tesislerde toplam 13.287 yatak mevcuttur. Bölge'nin Türkiye genelindeki payı tesis konusunda % 2,3, yatak kapasitesinde % 1,9'dur, Bölge'nin nitelikli tesisleri sayısı ve standart olarak yetersizdir.

Tablo 36. Turizm İşletme Belgeli ve Belediye Belgeli Tesislerde Konaklayan Kişi ve Geceleme Sayıları, 2000

			Turizm İşletme Belgeli	Belediye Belgeli
GAP	Konaklama	Yabancı	18.406	18.001
		Yerli	401.120	525.330
		Toplam	419.526	543.331
	Geceleme	Yabancı	29.720	23.486
		Yerli	509.915	674.331
		Toplam	539.635	697.817
Türkiye	Konaklama	Yabancı	6.804.076	1.662.005
		Yerli	8.855.902	9.515.085
		Toplam	15.659.978	11.177.090
	Geceleme	Yabancı	28.510.906	5.993.602
		Yerli	16.475.699	15.487.749
		Toplam	44.986.605	21.481.351
GAP/Türkiye (%)	Konaklama	Yabancı	0,3	1,1
		Yerli	4,5	5,5
		Toplam	2,7	4,9
	Geceleme	Yabancı	0,1	0,4
		Yerli	3,1	4,4
		Toplam	1,2	3,2

Bölge'de 2000 yılı itibariyle turizm işletme belgeli ve belediye belgeli tesislerde konaklayan kişi sayısı 962.857 ve geceleme sayısı 1.237.452'dir. Bölge'nin Türkiye genelindeki payı konaklamada % 3,8, gecelemede ise % 2,2'dir. Yabancı turistler, Bölge'deki turistlerin geneli içinde konaklamada % 3,8'lik, gecelemede ise % 4,3'lik yer kaplamaktadır.

8.8. EĞİTİM

Ülkemizde eğitim düzeyi genelde düşük olmakla birlikte, çeşitli nedenlere bağlı olarak özellikle GAP Bölgesi göstergeleri daha da düşüktür. Ülke genelinde 1990 yılında % 78,4 olan okuryazar oranı 2000 yılında % 86,5'e yükselmiştir. GAP Bölgesi'nde ise aynı yıllarda okuma-yazma bilenlerin oranı % 60,4'ten % 73,2'ye ulaşmıştır.

Tablo 37: GAP Bölgesi ve Türkiye'de okuryazarlık oranları (%) (2000)

	Kadın	Erkek	Toplam
GAP Bölgesi	60.2	85.8	73.2
Türkiye	78.4	94.5	86.5

Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

Okur yazarlığın cinsiyete göre önemli değişimler gösterdiği ve okur-yazar olanlar arasında erkek nüfusun kadın nüfusa oranla çok daha yüksek olduğu görülmektedir. 1990 yılı itibariyle ülke genelinde erkek nüfusun % 89,8'inin okur-yazar olmasına karşılık, kadın nüfus içinde bu oran % 67,4'tür. Bölge'de ise erkek nüfusun % 75,5'i okur-yazarken, kadın nüfus arasında bu oran % 44,8'e düşmektedir. 2000 yılı itibariyle Bölge'de erkeklerin okuma-yazma oranı % 85,8 iken kadınların oranı % 60,2'dir. Aynı oran, Türkiye için erkeklerde % 94,5, kadınlarda ise % 78,4'tür.

2001-2002 öğretim yılı itibariyle Bölge'de 27 anaokulu, 4 999 adet ilköğretim okulu, 58 adet yatılı ilköğretim bölge okulu (YİBO), 12 adet pansiyonlu ilköğretim okulu (PIO), 176 adet genel lise, 189 adet mesleki teknik lise, 426 adet yaygın eğitim kurumu bulunmaktadır.

2001-2002 yılı itibariyle Bölge'de tüm illerde taşınmalı eğitim yapılmaktadır. Taşınan merkez okul sayısı 361, taşınan okul sayısı 3 225'dir. Toplam taşınan öğrenci sayısı 58 179'dur. Taşınan öğrencilerden 40 087'si erkek, 18 092'si kız öğrencidir.

Tablo 38: GAP İlleri İtibariyle Okullaşma Oranları (%) (2001-2002 Öğretim Yılı)

İller	Okul Öncesi	İlköğretim	Genel Ortaöğretim
Adıyaman	6.4	96.0	35.8
Batman	2.3	104.1	27.6
Diyarbakır	1.8	90.9	31.6
Gaziantep	3.9	104.6	35.5
Kilis	6.8	112.1	37.3
Mardin	2.3	97.2	22.9
Siirt	14.2	105.7	22.4
Şanlıurfa	1.2	82.3	17.8
Şırnak	0.9	86.8	11.7
GAP Bölgesi	3.0	94.1	27.3
Türkiye	9.8	98.0	36.9

Kaynak: DPT, İllere ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler, Ağustos 2002.

8.9. SAĞLIK

Projenin başlatılmasından bu yana GAP Bölgesi'nde sağlık hizmetleri önemli ölçüde yaygınlaşmış olmasına rağmen, sağlık sektörü göstergeleri halen ülke ortalamasının altındadır. Bebek ve anne ölüm oranları, bazı hastalıkların sıklığı, sağlık tesislerinin durumu, sağlık personeline düşen nüfus, sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik gibi verilere bakıldığında Bölge'deki göstergelerin ülke ortalamasının altında kaldığı gözlenmektedir.

2002 yılı itibariyle Türkiye'deki 1 240 yataklı tedavi kurumunun % 6'sı Bölge'de bulunmaktadır. Bölge'de yer alan 75 yataklı tedavi kurumunun toplam yatak sayısı 8 488'dir. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, aynı yıl itibariyle GAP Bölgesi'ne bağlı 9 ilde toplam 1 090 adet sağlık evi ve 418 adet sağlık ocağı yer almaktadır. Bölge genelinde en fazla sağlık kurumu bulunan iller sırasıyla Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'tir. (Tablo 39)

Tablo 39: GAP Bölgesi Sağlık Kurumları, 2002

İller	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Sağlık Ocağı	Sağlık Evi	AÇSAP Merkezi	Verem Savaş Dispan.	Halk Sağlığı Lab.	Sağlık Mes. Lisesi
Adıyaman	10	715	61	125	4	4	1	1
Batman	5	244	23	105	1	1	1	1
Diyarbakır	17	2 680	78	203	4	4	1	3
Gaziantep	12	2 320	70	130	4	4	1	2
Kilis	1	190	11	27	1	1	1	1
Mardin	5	475	58	155	4	2	1	1
Siirt	4	285	26	102	1	1	1	1
Şanlıurfa	15	1 364	66	169	7	5	1	3
Şırnak	6	215	25	74	1	1	-	1
GAP	75	8 488	418	1 090	27	23	8	14
TÜRKİYE	1 240	159 290	5 844	11 734	299	273	84	285

Not: MSB kurumları hariçtir.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri, 2001

Sağlık Bakanlığı, GAP İlleri Faaliyet Raporu, Eylül-Aralık 2002

Tablo 40: GAP Bölgesi Sağlık Personeli, 1999

İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim (1)	Diş Hekimi	Hemşire (2)	Sağlık Memuru (3)	Ebe (4)
Adıyaman	75	214	18	414	332	321
Batman	66	114	21	231	225	116
Diyarbakır	328	644	164	1 298	687	598
Gaziantep	438	475	151	826	482	499
Kilis	23	82	5	84	41	87
Mardin	56	236	23	367	231	231
Siirt	20	109	10	176	132	127
Şanlıurfa	202	393	52	560	409	330
Şırnak	19	114	6	143	86	105
GAP	1 227	2 381	450	2 801	2 625	2 414
TÜRKİYE	36 854	45 134	14 226	70 270	43 032	41 271

Not: Devlet hesabına ve serbest çalışan tüm sağlık personelinin kapsar. Milli Savunma Bakanlığı'nda görevli sağlık personeli yalnız Türkiye'de kapsamıştır.

(1) Asistan hekimleri de kapsar. (2) Hemşirelik Yüksekokulu mezunu hemşire ve yardımcılarını da kapsar. (3) Sağlık memuru, sağlık koleji, sağlık meslek lisesi ve köy enstitüleri sağlık bölümünü bitirenleri kapsar. (4) Köy ebesini de kapsar.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllığı, 2001

Sağlık personelinin 1999 yılındaki durumuna bakıldığında, Bölge'de 1999 yılında 1 227 uzman ve 2 381 pratisyen hekim bulunduğu görülmektedir. 1999 yılında Türkiye genelinde yer alan uzman hekimlerin sadece % 3'ü ve pratisyen hekimlerin ise % 5'i GAP illerinde görev almaktadırlar. Yine aynı yılın sağlık personeli verilerine göre, Bölge'de 450 dış hekimi bulunmaktadır. (Tablo 40)

Hemşire, sağlık memuru ve ebe sayıları incelendiğinde ise ülke genelinde görev yapan hemşirelerin yaklaşık % 4'ünün, sağlık memuru ve ebelerin ise % 6'sının Bölge illerinde yer aldığı gözlenmektedir.

2002 yılında on bin nüfusa düşen yatak sayısı MSB kurumları hariç ülke genelinde 23 iken, Bölge'de 13'dür. 1999 yılı için Türkiye genelinde onbin nüfusa uzman ve pratisyenler dahil 7 doktor düşerken Bölge 4 doktor düşmektedir. Aynı yılda ülke genelinde on bin nüfusa düşen hemşire sayısı 10 iken, bu rakam GAP Bölgesi'nde 4'te kalmaktadır. (Tablo 41)

Tablo 41: Onbin Nüfusa Düşen Yatak, Doktor, Hemşire Sayısı

İller	Yatak Sayısı (2001 Yılı)	Doktor Sayısı (Uzman+Pratisyen) (1999 Yılı)	Hemşire Sayısı (1999 Yılı)
Adıyaman	11	3	7
Batman	5	2	5
Diyarbakır	20	5	10
Gaziantep	18	4	6
Kilis	17	7	7
Mardin	7	3	5
Siirt	11	4	7
Şanlıurfa	9	3	4
Şırnak	6	3	4
GAP	13	4	4
TÜRKİYE	24	7	10

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, GAP İlleri Faaliyet Raporu, Eylül-Aralık 2002

Not: 2000 yılı nüfusları kullanılarak hesaplanmıştır.

Ülke genelinde yeşil kart sahibi olan nüfusun % 15'i GAP Bölgesi'nde ikamet etmektedir. Yeşil kart sahipliği açısından Şanlıurfa'nın Bölge illeri arasında ilk sırada olduğu, bu ili Diyarbakır ve Adıyaman'ın izlediği görülmektedir. (Tablo 42)

Tablo 42: Yeşil Kart Sahibi Kişi Sayısı, 2002

İller	Yeşil Kart Alan Kişi Sayısı
Adıyaman	280 968
Batman	150 470
Diyarbakır	392 450
Gaziantep	243 053
Kilis	31 603
Mardin	261 499
Siirt	115 001
Şanlıurfa	428 086
Şırnak	85 780
GAP	1 988 910
TÜRKİYE	13 001 177

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, GAP İlleri Faaliyet Raporu, Eylül-Aralık 2002

Tablo 43: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı, 2000

İller	Bebek Ölüm Hızı (Binde)	Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)
GAP	48.3	4.86
TÜRKİYE	43	2.53

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı Sonuçları, 2000

2000 yılında Türkiye için binde 43 olarak gözlemlenen bebek ölüm hızı, Bölge için binde 48.3 olmuştur. Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısı ise Türkiye için 2.53, Bölge için 4.86 olarak tespit edilmiştir.

GAP İdaresi tarafından 2002 yılında Bölge'de yaptırılan "GAP Bölgesi Halk Sağlığı Projesi" bulgularına göre, Bölge'de yaşayan 15 yaş ve üzeri erkeklerin % 53.7'si, kadınların ise % 70.8'i, gebeliği önleyici yöntemlerden herhangi birini bilmektedirler. Gebeliği önleyici yöntemden haberdar olan kadınların oranının erkeklerden yüksek olması, Bölge'de yürütülen aile planlaması hizmetlerinin ve bu yöndeki eğitim çalışmalarının daha çok kadınlara yönelik olması ile açıklanabilir.

Araştırmaya sonuçlarına göre Bölge'de kırsal alanda yaşayan evlenmiş kadınların % 68.3'ü, kentsel alanda yaşayan kadınların % 45.7'si, toplam evli kadınların ise % 54.5'i hiç gebeliği

önlüyücü yöntem kullanmamışlardır. Halen gebeliği önlüyücü yöntem kullanan evli kadınların oranı kırsal alanda % 20.0, kentsel alanda % 37.9, toplamda ise % 30.9 olarak tespit edilmiştir.

Sağlık Bakanlığı, Bölge insanının sağlık düzeyini yükseltmek ve halkın sağlık hizmetleri konusunda bilinçlenmesini sağlamak amacıyla bir dizi program yürütmektedir:

- İshalli Hastalıkların Kontrolü Programı,
- Akut Solunum Yolu Enfeksiyonlarının Kontrolü Programı,
- Anne Sütünün Teşviki/Bebek Dostu Hastaneler Programı,
- İyot Yetersizliği Hastalıkları ve Tuzun İyotlanması Programı,
- Fenilketonüri Taraması Programı,
- Ağız ve Diş Sağlığının iyileştirilmesinde Flor Kullanımı Programı (Gaziantep İli'nde),
- Neonatal Resüsitasyon Eğitim Programı,
- Hemeoglobino-pati Kontrol Programı (Gaziantep, Şanlıurfa ve Batman illerinde)
- Çocukluk Hastalıklarına Bütüncül Yaklaşım (IMCI) Programı (Şanlıurfa İli'nde)
- Toplumaya Dayalı Üreme Sağlığı/Aile Planlaması Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri Projesi (Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep illerinde)

GAP illerinde yürütülen programlar ve rutin hizmetler çerçevesinde, sağlık personelinin ana çocuk sağlığı ve aile planlaması konularında bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitim programları düzenlenmekte ve halk eğitim çalışmaları yapılmaktadır.

Diğer yandan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sağlık düzeyini yükseltmenin yanı sıra sağlık alanında kurumsal gelişmeyi de desteklemek amacıyla uygulanmakta olan Birinci ve İkinci Sağlık Projeleri, Dünya Bankası tarafından finanse edilmektedir. Bu projeler çerçevesinde yeni sağlık evleri ve sağlık ocakları yapılmakta, mevcut ve yeni inşa edilen sağlık kuruluşlarının donanım ve araçları sağlanmakta, sağlık personelinin bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik başlangıç ve hizmet içi eğitim programları uygulanmaktadır.

Diyarbakır ve Mardin'in de dahil olduğu Birinci Sağlık Projesi tamamlanmıştır. Doğu Anadolu'daki illerle birlikte Adıyaman, Batman, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin de yer aldığı İkinci Sağlık Projesi ise yeniden yapılandırılmıştır. Bu çerçevede GAP İllerinde gerçekleştirilecek hastane ve sağlık ocağı onarımları artık proje kapsamında yer almamaktadır. Proje kapsamında Adıyaman, Batman, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa illerinde birer adet Eğitim Tipi Sağlık Ocağı inşası gerçekleştirilecektir.

8.10. KENTSEL VE KIRSAL ALTYAPI

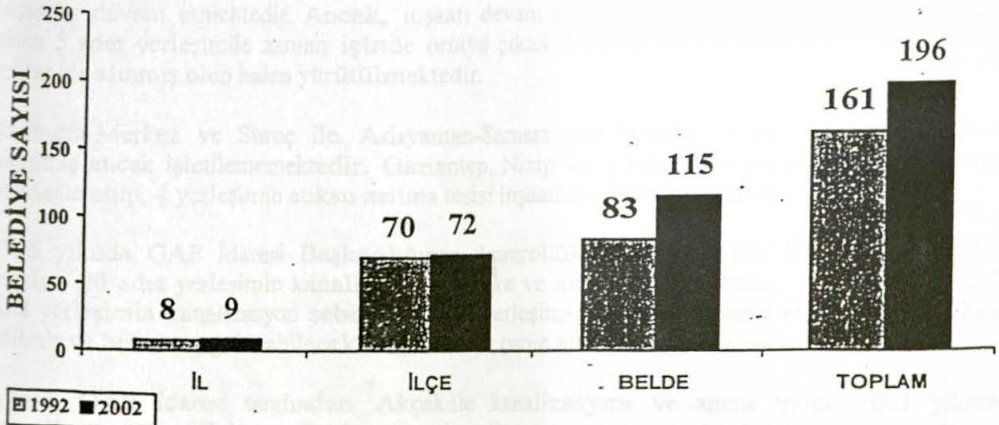
8.10.1. Kentsel Altyapı Durumu

GAP Bölgesi'ndeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğü ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır. GAP Bölgesi'nde yer alan ve hizmet götürülmesi gereken belediye sayısı hızla artmıştır. Bu nedenle bölge şehirleri, gerekli kentsel planlama hizmetlerinin verilmediği çok geniş alanlara yayılmış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerin etrafında oluşan gecekondu türü yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, çevreyle ilgili altyapı ve hizmet sunumu ise giderek artan talebi karşılayamamaktadır.

GAP Bölgesi'nde 2002 yılı itibariyle 9 il ve bunlara bağlı 72 ilçe ve 115 belde olmak üzere 196 belediye mevcuttur.

Belediyelerin illere göre dağılımı incelendiğinde; Adıyaman İli'nde 28, Batman İli'nde 12, Diyarbakır İli'nde 32, Gaziantep İli'nde 28, Kilis İli'nde 5, Mardin İli'nde 31, Siirt İli'nde 13, Şanlıurfa İli'nde 27, Şırnak İli'nde 20 adet belediye olduğu görülmektedir. Gaziantep ve Diyarbakır "Büyükşehir Belediyesi" statüsüne sahip illerdir.

GAP Bölgesi Belediyelerinin İl, İlçe ve Belde Dağılımı

GAP Bölgesi temel altyapı olanakları açısından gelişmiş bölgelerin hayli gerisindedir. Hızla büyüyen şehirlerde altyapı konularındaki en önemli sorunlar, içmesuyu, kanalizasyon, atıksu

arıtma tesisi ve katı atık yönetimi hizmetlerindeki yetersizlikten kaynaklanmaktadır. Kent merkezleri kırsal nüfusu büyük ölçüde çekmekte ve kent altyapısı artan ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmaktadır.

8.10.1.1. İçmesuyu Durumu

Altyapı çalışmalarında yerleşimlerin içme ve kullanma suyu temini ve standartlara uygun şebeke oluşturulması öncelikli olarak ele alınmıştır. Nüfusu 100 000'in üzerinde olan yerleşimlerin içmesuyu tesisleri DSİ tarafından, diğer yerleşimlerin ise İller Bankası ve Belediyesi tarafından ele alınmaktadır.

GAP Bölgesi'nde yer alan 196 belediyenin 163'ünde içmesuyu tesisi ele alınmış ancak zaman içinde doğan ihtiyaçtan dolayı bazı yerleşimlerin içmesuyu tesisleri tekrar projelendirilmiştir.

Bölge'de 128 yerleşimin içmesuyu tesisleri tamamlanmış; 35 yerleşimde ise inşaatlar devam etmektedir. Ancak, inşaatı devam eden 35 yerleşim yeri içerisinde inşaatı biten 23 yerleşimde de zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı içmesuyu tesisleri tekrar ele alınmış olup halen yapım işleri sürmektedir.

8.10.1.2. Kanalizasyon ve Atıksu Arıtma Tesisi Durumu

GAP Bölgesi'nde genel olarak pis su şebeke ve atıksu arıtma tesisleri yetersiz seviyededir. Belediyelerin içmesuyu temini, pissuya göre öncelikli olarak ele alındığından, GAP Bölgesi'nde kanalizasyon sistemleri ve arıtma tesislerine ait çalışmalarda çok ilerleme kaydedilememiştir.

Bölge'de 16 yerleşimin kanalizasyon şebeke tesisleri tamamlanmış, 14 yerleşimde ise inşaatlar devam etmektedir. Ancak, inşaatı devam eden 14 yerleşim yeri içerisinde inşaatı biten 5 adet yerleşimde zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçtan dolayı kanalizasyon şebekesi tekrar ele alınmış olup halen yürütülmektedir.

Şanlıurfa-Merkez ve Suruç ile Adıyaman-Samsat yerleşimlerinin atıksu arıtma tesisleri yapılmış ancak işletilememektedir. Gaziantep, Nizip ve Akçakale atıksu arıtma tesisi çalışır vaziyette olup, 4 yerleşimin atıksu arıtma tesisi inşaatları devam etmektedir.

1996 yılında GAP İdaresi Başkanlığınca, kontrollük hizmetleri İller Bankası tarafından yapılan, 20 adet yerleşimin kanalizasyon şebeke ve arıtma tesisi etütleri, 1997 yılında ise 7 adet yerleşimin kanalizasyon şebeke, 1 adet yerleşimin ise arıtma tesisi etüt çalışması ihale edilmiş ve hemen uygulanabilecek durumda bir proje stoku oluşturulmuştur.

Ayrıca, GAP İdaresi tarafından Akçakale kanalizasyon ve arıtma tesisi 2001 yılında tamamlanmış olup, Kahta ve Ceylanpınar kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yapımına devam edilmektedir.

Bunun yanısıra Gaziantep atıksu arıtma tesisi, şebeke ve kollektör yapım işleri GASKİ tarafından, Diyarbakır atıksu arıtma tesisi, şebeke ve kollektör yapım işleri DİSKİ tarafından ele alınmış bulunmaktadır.

İller Bankası tarafından yaptırılan Adıyaman-Merkez atıksu arıtma tesisi yapımı Belediyesince durdurulmuştur.

8.10.1.3. Katı Atık Durumu

GAP Bölgesi'nde yer alan yerleşimlerin katı atık yönetimi ile ilgili problemleri gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. Evsel, sanayi ve tıbbi atıkların biriktirilme yöntemleri sağlıksız ve yetersizdir. Özellikle halkın katı atıkları kaplara koyma alışkanlığı gelişmediği için evlerin önünde veya yakınında çöp yığınlarına rastlamak mümkündür. Ekip ve ekipman yetersizliğinden halen katı atığın önemli bir bölümü günlük olarak toplanamamaktadır.

Ayrıca belediyelerin sahip olduğu araçların bir kısmı bu iş için uygun değildir. Söz konusu olumsuz şartlar, özellikle yazın, çevre ve sağlığın bozulmasına, hastalıkların artmasına sebep olmaktadır. Kısıtlı imkanlar ile toplanan atıklar fenni olmayan depolama sahalarında biriktirilmekte ve yakma, akarsu yataklarına boşaltma vb. uygunsuz yöntemler ile bertaraf edilmeye çalışılmaktadır.

Halk sağlığı ve çevrenin korunması bakımlarından büyük önem taşıyan Katı Atık Yönetimi ile ilgili çalışmalar, GAP İdaresi'nin sürdürülebilir kalkınma yönündeki çabaları dikkate alınırca gözardı edilmemesi gereken bir noktadadır. Bölge'deki mevcut uygulamaların tespit edilmesi ve Bölge'nin özellikleri dikkate alınarak teknik ve ekonomik yönden uygulanabilir, "Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği"ne uygun sistemler geliştirilmesi amacıyla 1991 yılından itibaren çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede, GAP Bölgesel Ulaşım Altyapı Çalışması kapsamında 45 yerleşimin katı atık ön etüdüleri hazırlanmıştır. Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman ve Gaziantep illerinin kavramsal projeleri yine aynı çalışma kapsamında tamamlanmış ve Gaziantep kentinin katı atık düzenli depolama sahası inşaatı 1995 yılında bitirilerek işletmeye açılmıştır.

Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siverek kentleri katı atık yönetim sistemlerine ilişkin çalışma 1998 yılında GAP İdaresi'nin yürüttüğü GAP Kentsel Sanitasyon ve Planlama Projesi kapsamında ele alınmış, ancak finansman sıkıntısı yüzünden uygulama fırsatı bulunamamıştır.

GAP Bölgesi Katı Atık Yönetimi kapsamında değerlendirilmekte olan Adıyaman, Batman, Kilis, Siirt, Şırnak, Bismil (Diyarbakır), Kızıltepe (Mardin), Nizip (Gaziantep), Silvan (Diyarbakır), Viranşehir'de (Şanlıurfa) ise katı atıkların düzenli depolanması konusunda fizibilite ve projelendirme çalışmaları devam etmektedir. .

8.10.2. Kırsal Alan Altyapı Durumu

8.10.2.1. Kırsal İçmesuyu Durumu

GAP Bölgesi'nde yer alan mevcut kırsal yerleşimlerin ünite bazında toplamına bakıldığında % 61'inin içmesuyuna kavuşmuş olduğu, bunun yanısıra % 26'sının susuz, % 13'ünün suyunun da yetersiz olduğu görülmektedir.

Kırsal alan içmesuyu durumu nüfusa göre değerlendirildiğinde ise, nüfusun % 76'sının sulu, % 12'sinin susuz, % 12'sinin de yetersiz üniteye yaşadığı görülmektedir.

Tablo 44: GAP Bölgesi Köy İçmesuları (01.01.2002)

İLLER	KÖY						ÜNİTEYE GÖRE		
	KÖY		BAĞLISI		TOPLAM		Sulu	Yeter-	Susuz
	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	Nüfus	Adet	siz Adet	Adet
Adıyaman	393	159782	555	67785	948	227567	634	51	263
Batman	260	82431	304	34951	564	117382	159	198	207
Diyarbakır	835	263384	1166	100357	2001	363741	743	372	886
Gaziantep	489	195433	190	13404	679	208837	577	94	8
Kilis	138	36378	61	5042	199	41420	132	59	8
Mardin	567	167613	290	22106	857	189719	615	101	141
Siirt	274	65176	227	17464	501	82640	334	52	115
Şanlıurfa	1072	312890	1619	149588	2691	462478	1998	124	569
Şırnak	230	69517	261	13340	491	82857	275	122	94
GAP	4258	1352604	4673	424037	8931	1776641	5467	1173	2291
TÜRKİYE	35114	11041129	41317	2927239	76431	13968368	58886	7970	9575

Kaynak: KHGM APK Başkanlığı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri 01.01.2002 tarihi itibarıyla.

8.10.2.2. Köy Yolları Durumu

2001 sonu itibarıyla, GAP Bölgesi'nde köy yollarının % 48'i stabilize iken asfalt ve tesfiye özellikli köy yollarının aynı oranda (%24) kaldığı görülmektedir. Ülke genelinde köy yollarının % 29'u asfalt yollardan oluşmakta olup stabilize ve tesfiye yolların toplam içindeki payı aynıdır (%21).

Tablo 45: Köy Yolları Durumu (01.01.2002)

İLLER	Asfalt	Beton	Stabilize	Tesfiye	Mutasavver	TOPLAM
Adıyaman	660	0	1 578	863	159	3 260
Batman	306	0	1 014	601	200	2 121
Diyarbakır	602	0	3 365	1 381	470	5 819
Gaziantep	2 147	0	700	22	2	2 871
Kilis	392	0	360	29	0	781
Mardin	897	0	1 588	1 040	31	3 556
Siirt	212	0	911	641	147	1 911
Şanlıurfa	1 444	0	3 836	1 740	244	7 264
Şırnak	238	0	678	566	245	1 727
GAP	6 898	0	14 030	6 883	1 498	29 309
Türkiye	85 563	1 717	60 623	60 623	11 497	291 217

Kaynak : Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü APK Başkanlığı Hizmet Uygulamaları Genel Envanteri

9. SONUÇ

GAP ülkenin en geri kalmış bölgelerinden birisinde uygulanmaktadır. Bölge'nin sosyo-ekonomik göstergeleri ülke ortalamasının oldukça altındadır. GAP, Bölge'nin elverişli toprak ve su kaynaklarını geliştirerek bölge kalkınmasını sağlamak, ve ülke ekonomisine katkısını artırmak üzere planlanmıştır. Daha sonra gelişen ülke ve dünya koşulları çerçevesinde temelde bölge insanının yaşam düzeyini artırmayı ve Bölge'nin ülke ekonomisine entegrasyonunu hedefleyen; çok sektörlü, entegre bir bölgesel kalkınma yaklaşımına sahip, sürdürülebilir bir insani gelişme projesine dönüşmüştür.

1989 GAP Master Planı toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir entegre bölge kalkınma planının çerçevesini çizmiştir. Ancak, bugüne kadar geçen süre içerisinde yaşanan bölgesel, ulusal ve küresel gelişmeler, ortaya çıkan kalkınma yaklaşımları ve yeni kavramlar Master Plan'ın hedef ve öngörülerinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır.

GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle 2010 yılında tamamlanması için gerekli planlama çalışmalarının yapılması görevinin GAP İdaresi'ne verilmesi üzerine başlayan çalışmalar sonucunda GAP Bölge Kalkınma Planı tamamlanmıştır. Plan sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı doğrultusunda kamu kaynak ve potansiyelinin rasyonel kullanımı, halk katılımının güçlendirilmesi ve özel sektörün kalkınmaya katılımı ile insani gelişme hedeflerinin yakalanması hedef ve ilkeleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

GAP Bölge Kalkınma Planı, 1989 Master Planı'nın yeniden gözden geçirilmesi sonucunda bugün gelinen düzeyi belirlemiş, sektörel değerlendirmeler yaparak karşılaşılan sorunları ortaya koymuş ve çözüm önerileri getirmiştir. Ayrıca, planın amaç ve hedeflerine ulaşmak için belirlenecek seçenek doğrultusunda, sektörel bazda hazırlanacak projeleri, kaynak tahsisi ve uygulama sürecini de kapsamaktadır.

GAP, karşılaşılan sorun ve darboğazlara rağmen, uygulandığı alan ve sektörlerde olumlu, ümit verici gelişmeler sağlamış; makro düzeyde ülkemiz hidroelektrik üretiminin yarıya yakını, pamuk üretiminin yarısını sağlar duruma gelmiş; sulama götürdüğü alanlarda kişi başına tarımsal gelirden üç katına kadar çıkan artışlar sağlanmış, belli bir sermaye birikimini gerçekleştirmiştir.

GAP İdaresi'nin "sürdürülebilir insani gelişme" yaklaşımı ve uyguladığı sosyal, kültürel ve çevreye ilişkin projeler uluslararası platformlarda projeye büyük itibar getirmiş bulunmaktadır. Bu sayede GAP, IWRA (Uluslar arası Su Kaynakları Birliği) Milenyum Ödülü'ne layık görülmüş; Time, New York Times, International Herald Tribune gibi ciddi yayın organlarından övgü almış; popüler ve akademik yayınlarda örnek gösterilmiş; uluslararası toplantılarda konusunun modeli olarak nitelendirilmiş, GAP İdaresi'nin uluslararası kuruluşlarda etkin biçimde yönetimde yer almasını sağlamış ve ülkemize itibar kazandırmıştır.

GAP Bölge'de temel sorunların çözümü olarak algılanmakta ve bölücü terörün ortadan kaldırılmasının ardından doğan olumlu ortamda, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek çok önemli bir araç olarak görülmektedir.

Ülkemizin içinde bulunduğu kriz ortamında GAP, önemli bir fırsat olma potansiyeline sahiptir. Bir yanda sağlam bir plan, proje stoku, mevcut uygulamaların olumlu sonucu; diğer yanda Bölge ve Türkiye için potansiyel getirileri, toplumdaki beklentiler ve nihayet ülkenin tüm kesimlerinden aldığı destek, GAP için bu dönemde yapılacak çabaların her anlamdaki katma değerini çok daha yükseltecektir.